Suđenje nadbiskupu Alojziju Stepincu u svjetlu crkveno-državnih odnosa 1945.-1960.

Marić, Anto

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:067691

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Pedagogija – povijest

Anto Marić

Suđenje nadbiskupu Alojziju Stepincu u svjetlu crkveno – državnih odnosa 1945. – 1960.

Diplomski rad

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Boško Marijan

Osijek, 2013.

SAŽETAK:

Alojzije Stepinac rođen je 8. svibnja 1898. u Brezariću, župa Krašić, mjestu na sjeverozapadu Hrvatske. Studirao je na poznatom rimskom papinskom sveučilištu Gregoriana, a za svećenika je zaređen 26. listopada 1930. godine. Na dan 29. svibnja 1934. iz Rima je došao brzojav o imenovanju Stepinca zagrebačkim nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva. Po završetku Drugog svjetskog rata, nadbiskup Stepinac se susreće s novom komunističkom vlašću koja je odmah krenula u obračun s Katoličkom crkvom. Svećenici su ubijani i zatvarani, nastava vjeronauka u državnim školama je ometana, donošeni su zakoni koji su bili izravno usmjereni protiv Crkve, oduzimana je crkvena imovina, zabranjivan je vjerski tisak, svi oblici vjerskih sloboda su ujedno bili ometani. Vlasti su Crkvu i nadbiskupa Stepinca optuživale za suradnju s ustašama i protudržavno djelovanje, te su se odnosi između Crkve i države stalno pogoršavali, a kulminirali su kada su biskupi svoje nezadovoljstvo iskazali oštrim i otvorenim pastirskim pismom u rujnu 1945. godine. Reakcija vlasti je bila brza i oštra, a intenzivno se počelo raditi na pripremama za uhićenje nadbiskupa Stepinca. Nadbiskup Stepinac je uhićen 18. rujna 1946., a u kratkom montiranom procesu je 11. listopada iste godine, osuđen na 16 godina zatvora s prisilnim radom i gubitkom političkih i građanskih prava u trajanju od pet godina. Nadbiskup je prvih pet godina kazne izdržao u Kazneno-popravnom domu u Lepoglavi, a zatim je prebačen u kućni pritvor u rodni Krašić, gdje je bio do svoje smrti. Državne vlasti su pokušale razbiti crkveno jedinstvo i osnivanjem svećeničkih udruženja, ali su naišle na otpor biskupa i Vatikana, pa su se odnosi Crkve i države dodatno zaoštravali. Za vrijeme zatočeništva u Krašiću, papa Pio XII. imenovao je Stepinca kardinalom, a to je izazvalo bijes kod komunističke vlasti i dovelo do prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije i Vatikana. Nakon toga su se odnosi između Katoličke crkve i državne vlasti počeli smirivati uz povremene uobičajene incidente. Nakon smrti pape Pija XII. koji je umro u listopadu 1958., te nakon smrti kardinala Alojzija Stepinca 10. veljače 1960. godine, predstavnici državne vlasti željeli su dokazati da su oni bili glavni krivci za loše crkveno-državne odnose, te su odmah u javnost puštene najave da vlada želi poboljšanje odnosa s Katoličkom crkvom.

KLJUČNE RIJEČI: Katolička crkva, država, Alojzije Stepinac, suđenje, Jugoslavija

SADRŽAJ:

1. UVOD.....3
2. ŽIVOTNI PUT ALOJZIJA STEPINCA DO 1945. GODINE.....4
3. SVRŠETAK RATA I SUSRET S KOMUNISTIČKOM VLAŠĆU.....9
4. ZAOŠTRAVANJE CRKVENO – DRŽAVNIH ODNOSA.....12
5. PROTUCRKVENI ZAKONI.....19
6. PRIPREME ZA UHIĆENJE NADBISKUPA STEPINCA.....21
7. SUĐENJE NADBISKUPU STEPINCU.....26
8. NADBISKUP STEPINAC U ZATOČENIŠTVU.....36
9. SVEĆENIČKA UDRUŽENJA I PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA S VATIKANOM.....39
10. ODNOSI CRKVE I DRŽAVE OD 1953. DO 1960. GODINE.....42
11. BOLEST I SMRT KARDINALA STEPINCA.....45
12. ZAKLJUČAK.....48
13. POPIS PRILOGA.....49
14. LITERATURA.....50

1. UVOD

Zadatak ovog diplomskog rada je prikazati crkveno-državne odnose u Jugoslaviji od 1945. do 1960. godine s posebnim osvrtom na suđenje nadbiskupu Alojziju Stepincu i na njegovo djelovanje u tom periodu. U prvom poglavlju ćemo saznati ponešto o životu Alojzija Stepinca do 1945. godine. Vidjet ćemo gdje i kada je rođen, iz kakve obitelji potječe, gdje se školovao, kad je zaređen za svećenika, kad je postao nadbiskup itd.

Sljedeće poglavlje nam govori o svršetku Drugog svjetskog rata i o susretu nadbiskupa Stepinca, a i ostatka Katoličke crkve u Hrvatskoj s novom komunističkom vlašću, te o međusobnim odnosima Crkve i nove vlasti. Nakon ovoga, vidjet ćemo kako je došlo do zaoštravanja odnosa između Katoličke crkve i državne vlasti, tj. koji su događaji uvjetovali pogoršanje crkveno-državnih odnosa. U četvrtom poglavlju moći ćemo vidjeti koji su to bili zakoni koji su se ticali Katoličke crkve u Jugoslaviji u ovom periodu, te kako su oni utjecali na crkveno-državne odnose. Poglavlje iza ovoga donosi nam priču o tome kako su i kojim sredstvima državne vlasti pripremale uhićenje nadbiskupa Stepinca, a nakon toga ćemo u posebnom poglavlju vidjeti kako je proteklo suđenje nadbiskupu Stepincu, kakva je bila presuda, kakve su bile reakcije u svijetu i koje su posljedice. Sljedeće nam poglavlje govori o životu nadbiskupa Stepinca u zatočeništvu, gdje ćemo saznati gdje je sve boravio u zatočeništvu i kako je provodio vrijeme.

U nastavku ćemo vidjeti koja je bila uloga svećeničkih udruženja i kako je došlo do prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije i Vatikana, dok će posebno poglavlje govoriti o tome kako su se razvijali crkveno-državni odnosi između 1953. i 1960. godine. Na samom kraju, u posljednjem poglavlju, moći ćemo vidjeti od čega je to bolovao nadbiskup i kardinal Stepinac, te kako i kada je njegov životni put došao do kraja.

2. ŽIVOTNI PUT ALOJZIJA STEPINCA DO 1945. GODINE

Alojzije Stepinac rođen je u Brezariću, župa Krašić, mjestu na sjeverozapadu Hrvatske koje je udaljeno od Zagreba oko 50 kilometara u smjeru Karlovca.[1] Rodio se 8. svibnja 1898. godine kao peto dijete Josipa Stepinca i majke Barbare rođene Penić. Na krštenju koje je obavljeno već sutradan, dječak je dobio dva imena: Alojzije Viktor, kako je u to vrijeme i bio običaj.[2]

Stepinčeva obitelj potječe iz velike „zadruge" koja je imala osamdeset članova, a njome su ravnala tri Stepinca. Jedan od njih je bio Josip, otac Alojzija, budućeg kardinala, a zadruga se podijelila 1907. godine. Velika vjernička obitelj Stepinac dala je više svećenika Crkvi, među kojima i poznatog msgr. Matiju Stepinca, brata Alojzijeva oca Josipa.

Alojzijev je otac ostao udovac s četvero djece pa se ponovno oženio 1885. godine Barbarom Penić, koja je poticala iz zemljoradničke obitelji kao i njen muž Josip, koji je s njom imao osmero djece od kojih je Alojzije bio peti. Josip je volio svoju brojnu obitelj i nastojao ih je dobro odgojiti kao Hrvate i katolike, a budući da je bio dobrostojeći gospodar, svim sinovima je omogućio školovanje.[3]

Godine 1907. obitelj Stepinac se preselila iz Brezarića u mjesto Krašić, a prema pričanjima sestara i braće, kao i suseljana, mali Lojzek kako su ga zvali, je bio poslušan roditeljima, dobar đak, pa su ga tako nakon završene pučke škole godine 1909. poslali na daljnje školovanje u Zagreb, a ne u Karlovac, kamo je Josip slao svoje sinove kako bi završili barem nižu gimnaziju.[4] Alojzijeva majka, promatrajući radosno njegov vjerski smisao i njegovo duboko poštovanje prema Presvetoj Djevici Mariji, nadala se, da će mu Bog dati svećeničko zvanje. U tu je svrhu postila i molila se, posebno Gospi, da joj sin postane svećenik. Ona mu to prije nikad nije rekla kako ne bi utjecala na njegov izbor, a on je to saznao tek kada se vratio sa završenih studija i kada je već bio zaređen za svećenika u Rimu. Alojzije je uvijek govorio s poštovanjem i ljubavlju prema svojoj majci.

U liceju, na školovanju u Zagrebu, siromašni su se dječaci školovali besplatno, a bolje stojeći bi plaćali. Tako je i Stepinac, budući je bio iz bolje stojeće obitelji, plaćao uzdržavanje.[5] U lipnju je 1915. Alojzije završio šesti razred gimnazije i kako je namjeravao postati

[1] Vladimir Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac - Mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb – Samobor – Krašić, 2008., str. 30.
[2] Lav Znidarčić, *Alojzije Stepinac – O stotoj godišnjici rođenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 11.
[3] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 30. – 31.
[4] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 11.
[5] Mathilde Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci, 1989., str. 18.

svećenikom, stupio je u Nadbiskupsko sjemenište na Kaptolu u Zagrebu, kako bi u liceju završio sedmi i osmi razred gimnazije te maturirao. Bilo je to za Prvog svjetskog rata.[6]

Iako su mnogi u početku Prvog svjetskog rata bili mišljenja da će rat trajati samo nekoliko mjeseci, on se ipak oduljio zbog novih međunarodnih zapetljaja i promjenjive ratne sreće. U austrijskoj vojsci je tako nastala potreba za novim časnicima, pa je zbog toga donesena odluka, da se u rat pozovu i učenici srednjih škola, koji su navršili osamnaestu godinu. Tim mladićima je bilo dopušteno, da u skraćenom roku mogu svršiti osmi razred i podvrći se ispitu zrelosti prije nego pođu na ratište. Kako je Alojzije Stepinac 8. svibnja 1916. navršio osamnaestu godinu, neočekivano je bio pozvan u austrijsku vojsku, gdje je proglašen sposobnim.[7]

Stepinac je 28. lipnja 1916. položio veliku maturu, a već sutradan se morao prijaviti kao „jednogodišnji dobrovoljac“ u 96. pukovniju u Karlovcu. Budući je imao položenu veliku maturu, upućen je u Rijeku na šestomjesečnu obuku. Završivši 20. veljače 1917. skraćeni časnički tečaj, upućen je kao kadet na talijansko ratište. Bio je pripadnik 96. pukovnije te je do zarobljavanja unaprijeđen u zastavnika i poručnika. U zarobljeništvu u Umbriji je boravio od srpnja do prosinca 1918. godine, a pod utjecajem propagande ondašnjeg Jugoslavenskog odbora prijavio se kao dobrovoljac za „jugoslavensku legiju“, te je 6. prosinca 1918. bio zauzimanjem Jugoslavenskog odbora prebačen u Solun. Do Božića je ostao u karanteni, a kako je solunski front bio već u rujnu probijen, poslan je u Vranje, Gnjilane i Prištinu kao potporučnik redovite vojske (čin postignut u austrijskoj vojsci mu nije bio priznat). U proljeće 1919. Stepinac je demobiliziran kao rezervni poručnik.[8]

Godine 1919. Stepinac se vraća kući u Krašić, no iako se njegova majka nadala da će se on vratiti u sjemenište, to se nije dogodilo. Alojzije je u ratu doživio pokvarenost i nemoral mnogih vojnika, a ponekad i nekih svećenika, pa se nije odlučio za sjemenište za neko vrijeme. On odlazi u Zagreb i na očevu želju upisuje se na agronomski fakultet. No Zagreb ga je razočarao. Ratne strahote su negativno utjecale na mladež koja se u većem dijelu moralno i vjerski pokvarila. Stepinac uviđa da mu tu nije mjesto, te prekida sa studijem i vraća se u Krašić kako bi se posvetio poljoprivrednom radu.[9]

Dok je boravio u Krašiću njegov otac se pozabavio mišlju da oženi sina, a konačnu odluku je ostavio Alojziju. Kada je godine 1923. umro Stepinčev brat Marko, koji je kao i on radio na posjedu „Kamenarovu“, otac je Alojziju darovao taj veliki posjed. Tada je Alojzije

[6] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 12.
[7] Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Ziral, Rim, 1974., str. 40.
[8] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 12. – 13.
[9] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 21. – 23.

odlučio osnovati obitelj i zaprosio je Mariju Horvat, kćerku svog učitelja iz pučke škole. Obavljene su bile i privatne zaruke, koje su na kraju na inicijativu Marije bile raskinute.

Nakon jednog odlučujućeg pisma njegovog ravnatelja iz orfanotrofija[10], dr. Josipa Lončarića počinje u Alojziju borba za pravo zvanje i on se na kraju odluči prijaviti u sjemenište. Želio je otići na studij Innsbruck zbog toga jer je dobro poznavao njemački jezik, ali je bio upućen u Rim, jer je njegov otac bio dovoljno imućan kako bi mu mogao plaćati boravak u poznatom rimskom zavodu Germanicumu.[11] Kada je svoju odluku obznanio obitelji svi su bili sretni zbog toga, a otac se spremno obavezao da će za njega plaćati. Krajem listopada 1924. godine Alojzije je s isusovcima Stjepanom Sakačem i Nikolom Maslaćem otputovao u Rim.[12]

U Rimu je proveo punih sedam godina. Studirao je na poznatom rimskom papinskom sveučilištu Gregoriana, gdje je postigao najprije doktorat filozofije, a zatim i teologije.[13] Za svećenika je Stepinac zaređen 26. listopada 1930. godine s još osamnaest đakona, među kojima su bili budući kardinali Franjo Šeper i Joseph Wendel, te budući biskupi Emmanuel i Franjo Zauner, njegovi kolege u Germanicumu. Tom prilikom se Stepinac odrekao svih materijalnih dobara koje bi mogao naslijediti od oca, želeći da ta dobra budu razdijeljena između njegove braće i sestara. Svoju mladu misu je vodio na blagdan Svih svetih u bazilici Svete Marije Velike, a na kraju njegova boravka u Germanicumu napisan je izvještaj: „Bio je najpobožniji i najbolji pitomac“.[14]

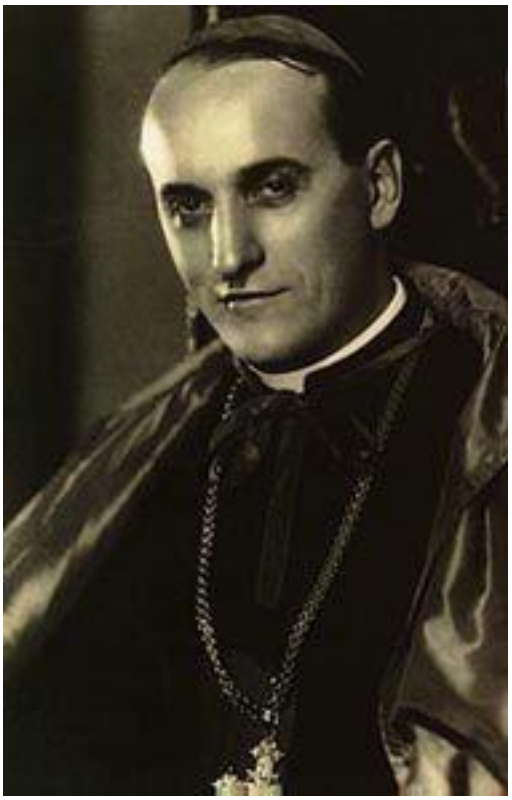
Vrativši se u Krašić iz Rima, 19. srpnja 1931. godine Stepinac je svečano proslavio svoju prvu svečanu misu u župnoj crkvi u kojoj je bio kršten. Dr. Josip Lončarić je održao propovijed, manduktor (rukovoditelj) je bio sesvetski župnik Josip Šimečki, đakon dr. Franjo Šeper, a podđakon bogoslov Šimečki.[15] Svojim povratkom iz Rima, Stepinac je Hrvatsku zatekao u državnoj tvorevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji, u kojoj Hrvati nikako nisu bili zadovoljni zbog srpskog hegemonizma. Stepinac se nadao da će kao svećenik ostati na selu, pa je svog nadbiskupa zamolio da mu izda dekret. Ali nadbiskup Antun Bauer želio ga je zadržati uza se, pa ga je zaposlio u ceremoniarstvu i tajništvu.

Nadahnut Stepinčevim zauzimanjem za siromahe, nadbiskup Bauer 25. studenog 1931. godine osniva ustanovu „Caritas“, najprije u sjedištu Nadbiskupije, a zatim i u drugim gradovima, kako bi se pomoglo bližnjima u nevoljama. Stepinac bijaše prvi predsjednik te

[10] Nadbiskupski orfanotrofij u Zagrebu je bio zavod za siromašnu, ali nadarenu djecu, koja za uzdržavanje nisu plaćala ništa. Uz siromašnu djecu, tu su bila i ona djeca iz obitelji koje su same mogle plaćati uzdržavanje.
[11] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 14. – 15.
[12] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 68. – 69.
[13] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 15.
[14] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 44.
[15] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 96.

ustanove. Osnivao je pučke kuhinje po Zagrebu, vodio je brigu o siromašnim studentima, a godine 1934. osniva i skromne novine s naslovom „Caritas“ u kojima poziva vjernike da surađuju u djelu pomaganja siromaha.[16]

U vrijeme Stepinčeva dolaska u Nadbiskupski dvor i obavljanja administrativnih poslova, raspravljalo se i o tome tko će i kada naslijediti nadbiskupa Bauera, koji je i pobolijevao. Kandidata je bilo više, ali jedni nisu odgovarali vlasti u Beogradu, koja je morala biti suglasna, a drugi nisu odgovarali Svetoj Stolici koja je konačno odlučivala. Na kraju je odluka pala na Stepinca, koji se protivio tome, ali je na kraju pristao kada mu je nadbiskup Bauer pokazao pismo pape Pija XI., kojim se Stepinac poziva da u ime poslušnosti primi dekret. Što se tiče kraljeve potvrde, presudno je bilo to što je Stepinac bio „solunski dobrovoljac“.[17]

Prilog 1: Nadbiskup Alojzije Stepinac

Na dan 29. svibnja 1934. iz Rima je došao brzojav o imenovanju Stepinca zagrebačkim nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva. Sve hrvatske novine 31. svibnja, na Tijelovo,

[16] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 29. – 30.
[17] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 17. – 18.

objavile su novost. Sa svih strana stizale su čestitke, a odgovor novog nadbiskupa koadjutora bio je jednostavan, uvijek isti: „In Te, Domine, speravi! U Tebe se, Gospodine, uzdajem!“.[18] Od tada počinje biskupsko djelovanje mladog koadjutora, koji će do prosinca 1937. upravljati Nadbiskupijom u zajedništvu s nadbiskupom Bauerom, a od Bauerove smrti 7. prosinca 1937. do uhićenja 18. rujna 1946. sam. Nadbiskup Stepinac je za vrijeme svog upravljanja Nadbiskupijom osnovao do 1939. godine osam novih župa u gradu Zagrebu, a za Drugog svjetskog rata, a posebno nakon 1941. njegov rad se na karitativnom polju iznimno razmahao.

U nastalim političkim promjenama, osnivanjem Banovine Hrvatske i Nezavisne Države Hrvatske, nadbiskup Stepinac se ne jednom našao pred problemom odnosa prema vlasti. Iako je jednom i sam naglasio kako nikada nije pripadao ni jednoj stranci, ipak je smatrao svojom dužnošću ustati u obranu pravde i obranu ljudskih i narodnih prava.[19] U pismu od 2. studenog 1942. upućenu ministru unutrašnjih poslova Andriji Artukoviću, među ostalim, postavlja pitanje: „... mnogi se čestiti ljudi pitaju, koja je onda razlika između boljševičkog i našeg logora?“[20] U jeku rata i pod posebnim okolnostima, nadbiskup Stepinac samoinicijativno je na početku 1943. dao sakupiti podatke o svim zločinima talijanskih fašista i njemačkih nacista na području čitave Hrvatske, uključujući i Dalmaciju. Osobno je pošao u Rim i predao papi Piju XII. dokumentaciju.[21]

[18] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 55.
[19] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 20. – 24.
[20] Isto, str. 26.
[21] Isto, str. 26.

3. SVRŠETAK RATA I SUSRET S KOMUNISTIČKOM VLAŠĆU

Na početku 1945. godine Sovjeti kreću prema Njemačkoj, koja gubi rat. Nijemci se povlače s Balkana i teritorija NDH, a što se tiče partizana, oni sve više osvajaju teren.[22] Kako se rat približavao kraju, bivalo je sve jasnije kako će snage oko Komunističke partije izaći kao pobjednici i kako će partija diktirati političke tokove u državi koja nastaje ili koja se obnavlja, ovisno o perspektivi gledanja.[23] U Beogradu se osniva vlada Tito-Šubašić, nakon što se Šubašić[24] vratio iz Londona, dok poglavnik Ante Pavelić s vojskom i civilima napušta zemlju u kojoj nastaju veliki nered i kaos.[25] Nadbiskup Stepinac je imao pune ruke posla kako bi spasio Zagreb od krvoprolića i razaranja, jer su Nijemci kanili braniti Zagreb. U tu svrhu su postavili u kanale mine, koje bi imale eksplodirati, čim oni napuste Zagreb. Poslije teških i dugotrajnih uvjeravanja, Stepinac je uspio uvjeriti njemačko zapovjedništvo da odustane od svog plana, a isto tako i ustaškog generala Vjekoslava „Maksa" Luburića da odustane od namjere pružanja oružanog otpora do posljednjeg čovjeka.[26]

Na dan 8. svibnja 1945. godine, partizanska vojska ulazi u Zagreb, a partizanske vođe namjeravale su pri zauzimanju Zagreba ubiti nadbiskupa Stepinca, ali tome se usprotivio sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, Vladimir Bakarić, govoreći, kako bi to bila šteta za partizane, jer je narod sav uz Stepinca.[27] U Zagrebu se preko noći tako izmijenilo stanje, a vlast je došla u nove ruke. Ona se predstavila kao „narodna vlast", a od prvog časa je počela nastupati i uredovati prema načelima komunističke ideologije. Vlast je u cijelosti bila u rukama Komunističke partije.

Već nakon nekoliko dana od uspostave vlasti u Zagrebu i u Hrvatskoj, pojedini članovi Komunističke partije su dolazili u škole i uklanjali raspela iz školskih soba. No gotovo svugdje su sami učenici, i to ne samo oni iz nižih, već i iz viših razreda, ponovno postavljali raspela u svoje školske sobe. Školske vlasti ukidaju molitvu u školama, te se svuda vrši ateistička propaganda.[28]

---

[22] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 109.
[23] Jure Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945. – 1990.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997., str.35.
[24] Ivan Šubašić je bio član Hrvatske seljačke stranke. Od 8. srpnja, pa do 2. studenog 1944. godine bio je predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije. U dogovoru Šubašića i Josipa Broza Tita, zaključeno je u Beogradu 1. studenog 1944. osnivanje zajedničke jugoslavenske vlade sastavljene od članova izbjegličke vlade u Londonu i predstavnika Narodno oslobodilačkog pokreta. Dogovoru u Beogradu prethodio je i Viški sporazum u lipnju iste godine.
[25] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 109.
[26] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 493.
[27] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 109.
[28] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 497.

Nepovjerenje između između Katoličke crkve i nove komunističke vlasti bilo je obostrano i duboko ukorijenjeno. Svakako je na to imao utjecaj ateistički pogled komunista na svijet. No i program KPJ još iz njezine najranije faze djelovanja, iz razdoblja između dva svjetska rata, predviđao je neke poteze u slučaju dolaska na vlast koji se nisu sviđali kako Katoličkoj crkvi, tako ni drugim vjerskim zajednicama u tadašnjoj Jugoslaviji. Naime program KPJ je predviđao odvajanje Crkve od države i škole od Crkve, pljenidbu crkvene imovine, te postupnu eliminaciju Crkve iz političkog života.[29]

Negativan stav Katoličke crkve prema komunizmu mogao se vidjeti i u govoru nadbiskupa Stepinca prigodom otvorenja Antikomunističke izložbe u Zagrebu, 3. rujna 1939., u kojem iznosi slijedeće: „Vrlo me raduje, da je došlo do otvorenja ove izložbe. Hrvatski narodni organizam instiktivno je oćutio, da bi internacionalni komunizam bio za njega prava smrt i zato ga je odlučno otklonio, na čelu sa svojim narodnim vodstvom. Otklonio ga je *a limine* naš hrvatski seljak, otklonilo ga je naše hrvatsko radništvo, otklonilo ga je naše građanstvo, a ogromnim dijelom i naša inteligencija. Onim pak malobrojnim slijepcima, koji nisu još progledali, neka ova izložba otvori oči. Sa željom da ova izložba pripomogne potpunom istrebljenju komunizma u hrvatskom narodu, otvaram ovu izložbu.“[30]

Komunisti su bili uvjereni da u višenacionalnoj državi crkve i religije stvaraju pogodno tlo za mržnju među narodima. Protiv njih režim nije mogao upotrijebiti iste metode kao protiv stranaka. Katolička crkva imala je veliki ugled i utjecaj u narodu, ne samo kao vjerska institucija, nego i kao javna ustanova na području obrazovanja i milosrdnog rada. Zato su komunisti protiv nje upotrebljavali druge metode. Doživljavali su je kao najjačeg ideološkog protivnika, a najčešće su je optuživali da je surađivala sa neprijateljskom vlašću, i da je instrument klasnog neprijatelja koji zlorabi vjerske osjećaje i ugrožava narodnu vlast. Država je opravdala napad na Katoličku crkvu njezinim protukomunizmom, nesamostalnošću u odnosu na Vatikan i zbog podrške Vatikana Italiji.[31]

Komunizam kao internacionalni pokret, povijesno ostvaren tada još samo u Sovjetskom Savezu, poznatom po Staljinovoj strahovladi, nije bio popularan kod vjernika, niti je to mogao biti. Komunistička se partija stavljala isključivo na stranu ateizma, a iskustvo je pokazivalo da se ne ustručava nametati ateizam kao službenu „religiju“ snagom čitavog aparata. Tako se kod

[29] Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004., str. 7.
[30] *Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački, propovijedi, govori, poruke (1934. – 1940.)*, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb, 2000., str. 337.
[31] Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Školska knjiga, Zagreb. 2006., str. 99.

hijerarhije Katoličke crkve, a i kod hrvatskog vjerničkog puka, ustalilo uvjerenje da je komunizam „bezbožnički“ pokret, koji nasilno nameće bezboštvo tamo gdje dođe na vlast.[32]

Još prije završetka rata, kada je bilo očito da će partizanske snage preuzeti vlast u zemlji, u Zagrebu je 24. ožujka 1945. održana Biskupska konferencija na kojoj je donijeta poslanica u kojoj se osuđuju postupci partizanskog pokreta. Biskupi u poslanici najoštrije prosvjeduju protiv ubijanja katoličkih svećenika i vjernika kojima su „mrzitelji Katoličke crkve oduzeli život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krivicama“. U poslanici je također naglašeno da je hrvatski narod prihvatio svoju državu kao posljedicu trinaestostoljetne težnje za svojom samostalnom državom. Ovakav stav poslije je tumačen kao podrška Katoličke crkve ustaškom režimu.[33]

S druge strane u redovima nove vlasti, osim pretežno ateističkog gledanja na svijet i utjecaja komunističke ideologije iz Staljinova SSSR-a, razvio se negativan stav prema svim vjerskim zajednicama, a posebno prema Katoličkoj crkvi, zbog njene navodne uloge u vrijeme Drugog svjetskog rata. Naime, vodstvo Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) bilo je uvjereno, a to je uvjerenje širilo i među svojim članovima, da je Katolička crkva, a posebnice njeno vodstvo na čelu s nadbiskupom Alojzijem Stepincem, zdušno podržavalo ustašku vlast i njihovu politiku. Novoj vlasti je također smetalo to što je Katolička crkva bila jedina ustanova izvan njenog nadzora, a s vremenom je postala i jedino uporište oporbe u vrijeme kada višestranačje više nije postojalo, što je novoj vlasti bilo potpuno neprihvatljivo.

No, crkveni krugovi i sam nadbiskup Stepinac bili su uvjereni da je glavni razlog napetih odnosa između Katoličke crkve i države taj što je Josip Broz Tito, želio odvajanje Katoličke crkve u Jugoslaviji od Rima, tj. stvaranje samostalne Katoličke crkve u Jugoslaviji, po uzoru na Srpsku pravoslavnu crkvu, kako bi je stavio pod nadzor države.

Navedeni uzroci, odnosno stavovi, kako Katoličke crkve prema KPJ, tako i KPJ prema Katoličkoj crkvi, bitno su utjecali na razvoj crkveno-državnih odnosa u vrijeme vladavine komunista u tadašnjoj Jugoslaviji.[34]

[32] J. Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945. – 1990.*, str. 35. – 36.
[33] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 8.
[34] Miroslav Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine – Primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Društvo za povijesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb, 2003., str. 17. – 18.

4. ZAOŠTRAVANJE CRKVENO – DRŽAVNIH ODNOSA

U skladu s općim raspoloženjem u svojim redovima, počeli su i prvi potezi predstavnika nove vlasti koji su zaoštravali crkveno-državne odnose. Tako je već 15. svibnja 1945. zaplijenjen automobil nadbiskupa Stepinca, koji je poslije vraćen, a nadbiskup Stepinac je prvi put uhićen 17. svibnja 1945. godine.[35] Smješten je bio u vilu na sjeveru grada, gdje su mu priopćili da se kući više ne može vratiti. Toga dana oko podneva došao je k nadbiskupu neki potpukovnik i dvojica u civilnim odjelima i pozvali ga da ih slijedi. Ne sluteći ništa zla nadbiskup je pošao s njima, ali kada su mu priopćili da je uhićen, on je prosvjedovao protiv takva postupka. O boravku u toj vili, koji je trajao do 3. lipnja 1945. nadbiskup nije ostavio nikakve podatke, ali se iz razgovora Josipa Broza s predstavnicima Zagrebačke nadbiskupije, koje je primio 2. lipnja 1945. na posredovanje i zauzimanje predsjednika republičke Komisije za vjerske poslove, msgr. Svetozara Ritiga, da zaključiti da je razlog uhićenju bila poslanica hrvatskih biskupa iz ožujka 1945. godine.[36]

U međuvremenu je nadbiskup Stepinac sve svoje ovlasti prenio na svog glavnog namjesnika dr. Franju Salis-Seewisa, koji je odredio da se na svim misama ima moliti za zatvorenog nadbiskupa. U znak prsvjeda, Nadbiskupski duhovni stol odlučio je da se ne održi tijelovski ophod (procesija). No, kad je o toj odluci papin izaslanik Giuseppe Ramiro Marcone obavijestio nadbiskupa Stepinca, ovaj je to odbio i ustrajao da se ophod svakako održi. To je i učinjeno, a odaziv je bio veći nego ikada prije. Masovan odaziv naroda bio je jasan znak novoj vlasti, koliku potporu ima nadbiskup Stepinac u hrvatskom narodu.[37] O tom svom zatvoru Stepinac nije davao kasnije nikakve izjave, osim da su s njim dobro postupali. Najbliža nadbiskupova okolina je zaključivala iz njegovih riječi i činjenica, da su s njim htjeli stupiti u pregovore.[38]

Početkom lipnja 1945. godine Josip Broz Tito dolazi u Zagreb, te izražava želju da se sastane s predstavnicima zagrebačkog klera, što je i učinjeno 2. lipnja 1945., a prisutan je bio i dr. Vladimir Bakarić, predsjednik vlade Federalne Hrvatske, kao i mons. Svetozar Ritig. Kako među svećenicima nije bilo nadbiskupa Stepinca koji je još uvijek bio u pritvoru, razgovori su se vodili o željama za njegovim povratkom u službu.[39] Prigodom obraćanja Titu, biskup Salis-Seewis je naglasio da iz dana u dan očekuju povratak svog nadbiskupa koji je po svom položaju

[35] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 11.
[36] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 69.
[37] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 19. – 20.
[38] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 500.
[39] J. Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945. – 1990.*, str. 39.

pozvan da stupi u vezu s vladom. U nastavku je istaknuo značenje Katoličke crkve za hrvatski narod. Također je izrazio nadu da će vlada načela svoje Deklaracije o slobodi vjeroispovijesti i savjesti, kršćanskog odgoja u školstvu i pravu privatnog vlasništva stvarno primjenjivati.

Prilog 2: Josip Broz Tito

Zatim je riječ uzeo Tito naglašavajući da je i ovaj njihov sastanak znak da će vlada raditi u duhu svoje deklaracije, tražeći da postave pitanja koja ih muče. Iznoseći svoje osobno mišljenje o odnosima Crkve i države i odnosima naroda i Crkve, Tito je rekao: „Moram vam kazati, da ja kao Hrvat i kao katolik nisam bio zadovoljan s držanjem katoličkog svećenstva u ovim teškim historijskim momentima, koji su koštali velikih žrtava“, napominjući da ne osuđuje svećenstvo uopće. Tito je također kritizirao Svetu Stolicu zbog njene navodne naklonjenosti Italiji, smatrajući kako bi Katolička crkva u Hrvatskoj trebala biti više nacionalna.

Nakon toga su zastupnici zagrebačkog svećenstva stali u obranu Svete Stolice, naglašavajući da ona podupire slavensku ideju, te da katolici u Hrvatskoj ne traže od Svete Stolice veću slobodu nego što je imaju. Zatim se Tito osvrnuo na nadbiskupa Stepinca, tvrdeći kako o njemu ne može ništa govoriti dok je u zatvoru, na što su predstavnici svećenstva istaknuli važnost Stepinca u tadašnjem vremenu, te izrazili nadu u njegovo puštanje.[40] Rezultat ovog susreta bilo je puštanje na slobodu nadbiskupa Stepinca sutradan, 3. lipnja 1945. godine. Nadbiskup se oko deset sati prijepodne vratio u svoj dvor.

[40] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 12. – 13.

Istog je dana Tito primio u audijenciju legata Svete Stolice kod Episkopata opata Ramira Marconea s njegovim tajnikom Giuseppeom Masuccijem. Papin legat je iznio Titu sve poteškoće Crkve i vjernika nakon partizanskog preuzimanja vlasti u Hrvatskoj. Josip Broz Tito mu je obećao da će stvari biti sređene, no to se nije ipak dogodilo.[41]

Sljedećeg dana, 4. lipnja, Tito se sastao sa Stepincem, u prisutnosti predsjednika vlade dr. Vladimira Bakarića. Svrha susreta je bila da se prilike srede i spriječe sukobi između svjetovne i crkvene vlasti. Stepinac je istaknuo korisnost razgovora s biskupima, ali i naglasio kako samo Sveta Stolica može donositi odluke za Crkvu. Stepinac je također predložio uspostavu konkordata kako bi se uredili odnosi Crkve i države, te je branio ulogu Svete Stolice u ratu, u koju je Tito sumnjao. Na kraju je nadbiskup Stepinac zaključio da bi se uz obostranu dobru volju sve poteškoće mogle prebroditi.[42]

Bez obzira na održane sastanke koji su trebali umiriti stanje, odnosi Katoličke crkve i nove vlasti iz dana u dan sve više su se pogoršavali.[43] Usprkos obećanju, što ga je Tito dao i predstavnicima klera i samom Stepincu, da se u stvarima vjere i Crkve neće ništa određivati, nego sporazumno raditi, novi je režim zastupao i u djelo provodio protuvjerski smjer. Pa tako, čim bi u kojoj školi započeo sat vjeronauka, uletjelo bi u razred po nekoliko omladinaca sa zahtjevom, da učenici moraju ići odmah na gimnastiku ili kakvu sportsku priredbu. Dolazilo je i do sukoba s vjeroučiteljima, a vjeronaučna obuka je bila općenito smetana. Nastavljalo se i s uhićenjima svećenika i mnogih vjernika, a novine i radio su nastavljali napadati hrvatske i slovenske biskupe, Svetu Stolicu, napose zagrebačkog nadbiskupa.[44]

U skladu s dogovorom s predsjednikom Josipom Brozom, da se svi događaji vezani uz narušavanje vjerskih sloboda, stave do znanja Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske, Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu poslao je 5. lipnja 1945. dopis navedenom tijelu. Dopis je potpisao glavni namjesnik dr. Franjo Salis, a u njemu se navode primjeri narušavanja vjerskih sloboda kao što su: provođenje ateističke promidžbe među mladeži, zatvaranje biskupa i svećenika, klevetanje biskupa i svećenika, oduzimanje crkvene imovine i sl.

S obzirom da se Vlada nije očitovala o prvoj predstavci, 25. lipnja 1945. poslana je nova, predsjedniku vlade Vladimiru Bakariću s potpisom nadbiskupa Stepinca u kojoj se podsjeća na prvu i Brozova obećanja, a uz to je dopunjena novim primjerima narušavanja vjerskih sloboda. Nakon toga je predsjednik vlade Federalne Hrvatske uzvratio posjet nadbiskupu Stepincu 28.

[41] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 69.
[42] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 506. – 509.
[43] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 14.
[44] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 509. – 510.

lipnja 1945., koji je njega ranije bio posjetio, a Stepinac mu je predao tada popis svih nedužno zatvorenih građana.[45]

Prilog 3: Vladimir Bakarić

No, kako su se odnosi između Crkve i državne vlasti pogoršavali, narod je zbog prouvjerskih mjera, još više izražavao podršku nadbiskupu Stepincu, koji je postao središnja osoba u koju su svi upirali oči. To se osobito pokazalo prigodom zagrebačkog hodočašća u Mariju Bistricu, u srpnju 1945., koje je privuklo na tisuće vjernika.[46]

Uoči zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) najavljenog za 24. srpnja 1945. godine, nadbiskup Stepinac poslao je 21. srpnja 1945. godine dugačko i oštro pismo dr. Bakariću, u kojem se na prvom mjestu osvrće na problem zatvorenih svećenika. Isto tako navodi i opisuje presude za nekoliko svećenika i časnih sestara, osvrće se i na provođenje agrarne reforme prije donošenja zakona, gušenje katoličkog tiska, niječe optužbe vezane uz bistričko hodočašće, iznosi problem vjeronauka u školama, te zaključuje da se Katolička crkva u Hrvatskoj nalazi u „stadiju progona“. U drugom dijelu pisma se osvrće na probleme zatvorenih građana i vojnika, a predstavku završava ističući da je sve što je iznio učinio u nakani „da dođe do iskrene suradnje Crkve i države“.

Na hodočašće u Mariji Bistrici osvrnuo se dr. Bakarić u svome govoru na zasjedanju ZAVNOH-a 24. srpnja 1945. u Zagrebu, optužujući da je na procesiji bilo proustaških povika, te

[45] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 23. – 24.
[46] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 510.

da neki svećenici pomažu ustašama koji se skrivaju, u prebacivanju u šumu. Na Stepinčevo pismo Bakarić je poslao sljedeći odgovor: „Vidim da ste po jednim pitanjima loše obavješteni, o drugim pitanjima ne djelim vaše mišljenje, dok o trećim pitanjima mislim da ste apsolutno u pravu“, te obećaje da će s njim o tome raspraviti čim ozdravi.[47]

U pismu upućenom 20. kolovoza 1945. godine predsjedniku Republike Josipu Brozu Titu, nadbiskup Stepinac se osvrnuo i na agrarnu reformu u ime koje je konfiscirano vlasništvo Crkve i crkvenih institucija koje su služile jedino u karitativne svrhe.[48] Vjerske zajednice su općenito, pa tako i Katolička crkva, ustale protiv agrarne reforme. Ustale su također i protiv socijalizma, jer su ga smatrale bezbožnim društvom.[49] Istaknuo je Stepinac i to, da se svećenici i dalje zatvaraju, te da se još uvijek nije ništa riješilo po pitanju odnosa Crkve i države. Također se osvrnuo i na napade protiv pape na jednoj sjednici Skupštine, što je oštro osudio.

Ovaj put je nadbiskup napokon dobio odgovor od Tita. On se ispričao, ali istodobno i opravdao agrarnu reformu, navodeći da je bila prema volji naroda. Dodao je ipak da će se samostanima i vjerskim institucijama ostaviti deset hektara zemljišta, umjesto najavljenih pet.[50]

Poslije svih ovih prepiski, slijedile su nove predstavke crkvenih vlasti, a napetost između Katoličke crkve i države je kulminirala za vrijeme Biskupske konferencije održane od 17. do 22. rujna 1945. godine. Odmah na početku konferencije biskupi su uputili pismo presjedniku Titu u kojem uglavnom iznose prigovore vlasti, spomenute u prijašnjim predstavkama.[51] Na zasjedanju Biskupske konferencije, biskupi su odbacili Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji kao „nepravedan“.[52] Osim revizije agrarnog zakona, biskupi su tražili u pismu Titu i poštivanje katoličke ženidbe, te mogućnost da svećenici dijele sakramente bolesnicima u bolnicama i zatvorima. Izrazili su nadu da će se riješiti pitanje slobode savjesti, te svoje uvjerenje u mogućnost mira između države i Crkve, što će biti korisno i za državu i za Crkvu. Biskupi su istaknuli kako ne traže ništa drugo, nego mogućnost harmonične suradnje.[53]

U vrijeme dok se održavala konferencija, mons. Ritig sastao se s Masuccijem izražavajući bojazan da bi čvrsto stajalište biskupa prema vlasti loše djelovalo na odnose Katoličke crkve i države, te je predložio da Biskupska konferencija treba objaviti izjavu povodom okružnice od 24. ožujka 1945., kako bi se vidjelo da svećenstvo nije protiv NOP-a, da izrazi želju za sporazumom između Crkve i države i da prizna da je bilo svećenika koji su

[47] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 25. – 26.
[48] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 127.
[49] Ivan Cvitković, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Oslobođenje, Sarajevo, 1986., str. 226.
[50] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 127.
[51] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 18.
[52] I. Cvitković, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, str. 230.
[53] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 127. – 128.

pomagali ustaški pokret. Također je smatrao da izvješće s konferencije treba prije objave podnijeti Svetoj Stolici, te je upozorio da od konferencije zavisi položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji.[54]

Treba reći kako se komunistički režim uvelike zanimao kakve će zaključke donijeti Biskupska konferencija, pa tako već drugi ili treći dan zasjedanja ministarstvo poručuje Stepincu, kako vraćaju tiskaru, koju su bili zaplijenili.[55]

Masucci je obavijestio nadbiskupa Stepinca o onome što je predložio mons. Ritig, no s obzirom da nitko od službene vlasti nije odgovorio na pismo upućeno Titu na početku konferencije, biskupi su na kraju konferencije sročili Pastirsko pismo katoličkim vjernicima koje će imati velik odjek u javnosti.[56]

Pastirsko pismo bilo je rezultat dogovora hrvatskih i slovenskih biskupa, no konačna stilizacija teksta nije postignuta bez poteškoća. Odlučno je držanje nadbiskupa Stepinca u tom slučaju bilo presudno, a skopsko-prizrenski biskup Smiljan Franjo Čekada i mostarsko-duvanjski biskup Petar Čule su ga jednodušno poduprli. Biskup Čule je posebno zahtjevao da se u pismu navede slučaj Širokog Brijega, gdje su u veljači 1945. bez ikakva sudskog postupka poubijani hercegovački franjevci.

Treba reći kako je poslanica biskupa bila pročitana u gotovo svim župama u Hrvatskoj, ali ipak ne u svima. Komunistički su aktivisti širili misao da su trojica biskupa, Stepinac, Čekada i Čule, bili „biskupski aktiv“ koji je odgovoran za sadržaj i stil Pastirskog pisma. Sva su tri biskupa poslije, svaki na svoj način, podnijeli progone i maltretiranja.[57]

U pismu, biskupi uglavnom iznose činjenice koje je nadbiskup Stepinac već iznio u svojim predstavkama. Posebno se osvrću na ubijanja i uhićenja svećenika, na pitanje odgoja mladeži, oduzimanja crkvene imovine, sravnivanja grbova, oduzimanja katoličkog tiska, pljenidbe tiskara i druge probleme koji su ranije spominjani, te zaključuju: „I kad sve ovo iznosimo pred vas, predragi vjernici, to ne činimo u želji, da izazovemo borbu s novom državnom vlašću. Mi te borbe ne tražimo niti smo je tražili. Naše su misli bile uvijek upravljene k miru i sređenju državnog i javnog života.“ Na kraju pisma traže, napominjući kako od tih zahtjeva neće ni pod kojim uvjetima odustati: „... punu slobodu katoličke štampe, punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu katoličke karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava, puno poštivanje kršćanskog braka, te vraćanje svih

[54] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 18.
[55] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 541.
[56] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 18.
[57] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 71.

oduzetih zavoda i institucija.“ Pismo je pročitano 30. rujna 1945. godine u crkvama cijele države.[58]

Pismo je, prema uvjerenju komunista, lažno prikazivalo stanje i ohrabrivalo ustaše i drugu oporbu da aktivnije nastave terorizam. Za komunističku vlast upravo je to bilo bitno: povezati Pastirsko pismo s gerilskim djelovanjem križara[59] kako bi se kompromitirala Katolička crkva.[60]

S pastirskim pismom poslana je i jedna okružnica svećenstvu, te pismo Josipu Brozu Titu, od 22. rujna 1945., s popisom zahtjeva i prosvjeda iz Pastirskog pisma.[61] Reakcija vlasti na Pastirsko pismo je bila brza i vrlo oštra. Ono je ne samo jedna od točaka optužnice protiv nadbiskupa Stepinca, nego i razlog pogoršanja odnosa između Crkve i države. Tada su se novinstvu i radiju u optužbama pridružile i „masovne organizacije“[62].[63]

Napetost između Katoličke crkve i države dovodila je do sve češćih izgreda. Jedan od većih izgreda se dogodio 4. studenog 1945. kada je nadbiskup Stepinac, pri dolasku na otvorenje nove župe u Zaprešiću, napadnut kamenjem i jajima, a zanimljivo je napomenuti kako je nekoliko dana prije bio upozoren od majora Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN) da ne ide u Zaprešić jer će biti napadnut.[64]

Teško je reći bi li odnosi Crkve i Partije krenuli drugim pravcem da je ton Pastirskog pisma bio diplomatskiji i mirniji. U svakom slučaju, to je pismo bilo dodatno ulje na vatru zategnutih odnosa između Katoličke crkve i vodstva Komunističke partije Hrvatske i Jugoslavije. Ti su se odnosi između Crkve i države ubrzano pogoršavali, a kulminirali su suđenjem nadbiskupu Alojziju Stepincu.[65]

[58] Miroslav Akmadža, *Crkva i država, Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji, Svezak I. 1945.-1952.*, Društvo za povijesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb, Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Zagreb, 2008., str. 19.
[59] Križari je naziv za proustaške grupe koje su preostale nakon razbijanja vojnih postrojbi NDH, a koje su izolirano djelovale od 1945. do 1950. godine. Jedan od vođa križara tijekom 1945. je bio bivši ustaški general Vjekoslav Maks Luburić.
[60] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 106.
[61] M. Akmadža, *Crkva i država*, str. 19.
[62] Masovna organizacija je pojam koji se odnosi na sindikate, članstvo u „frontovskim“ organizacijama, širima od Komunističke partije i namijenjenima građanima u najširem smislu.
[63] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 71.
[64] M. Akmadža, *Crkva i država*, str. 20.
[65] J. Krišto, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945. – 1990.*, str. 46. – 47.

5. PROTUCRKVENI ZAKONI

Na zaoštravanje crkveno-državnih odnosa bitno je utjecalo i donošenje nekih zakona koji su utjecali na život i djelatnost Katoličke crkve. Neki su zakoni doneseni prije donošenja saveznog i republičkih ustava, te su potvrđeni donošenjem Ustava, dok su drugi bili posljedica nekih ustavnih odredbi. Treba reći kako su 11. listopada 1945. održani izbori za Ustavotvornu skupštinu, na kojima je pobijedila lista Narodne fronte, koja je i bila jedina na izborima jer je oporba bojkotirala izbore. Tako je KPJ preuzela svu vlast u zemlji.

Jedan od prvih zakona koji je utjecao na crkveno-državne odnose bio je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, od 23. kolovoza 1945., kojim je Katoličkoj crkvi oduzeto 82 % obradivog zemljišta.[66] S obzirom da je Katolička crkva bila jedan od najvećih posjednika u Hrvatskoj i uglavnom gospodarski ovisila o tim posjedima, agrarna reforma je dočekana u crkvenim redovima s velikim ogorčenjem, doživjevši to kao napad nove vlasti na Katoličku crkvu.

Po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji trebalo je oduzeti sve veleposjede, odnosno posjede veće od 45 hektara, ili 25 do 35 hektara obradive zemlje, koji su davani u zakup ili su obrađivani uz pomoć najamne radne snage. Što se tiče zemljišta u crkvenom vlasništvu, Zakon je nalagao oduzimanje površine posjeda veće od 10 ha, a u izuzetnim slučajevima, kod vjerskih objekata osobite povijesne vrijednosti, više od 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma. Zakonom je također riješeno da se za oduzetu crkvenu zemlju ne plaća odšteta.[67]

Za presude protiv svećenika, najčešće se koristio Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države, donijet u kolovozu 1945. godine, a prije njegova donošenja primjenjivala se ZAVNOH-ova Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, donijeta u travnju 1945. godine. Katolička crkva posebno je oštro reagirala na donošenje Zakona o braku. Naime, nova vlast je još prije donošenja Ustava donijela dvije zakonske odredbe o braku. Jedna od njih je određivala da će buduće državne vlasti na čitavom području Jugoslavije smatrati valjanim ne samo onaj brak koji stranke sklope u crkvi, nego i onaj sklopljen pred činovnikom gradskih ili mjesnih narodno-oslobodilačkih odbora. Druga odredba je određivala da se ubuduće ženidbene parnice neće kao do tad voditi pred crkvenim ženidbenim sudovima, nego pred građanskim narodnim sudovima, iznimno samo ako obje strane zatraže da parnicu vodi crkveni ženidbeni sud. Nadbiskup Stepinac je u svezi s navedenim, 5. srpnja 1945., uputio okružnicu vjernicima.[68]

[66] M. Akmadža, *Crkva i država*, str. 21. – 22.
[67] M. Akmadža, K*atolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 31. – 33.
[68] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 33. – 34.

Na crkveno-državne odnose utjecalo je i donošenje Ustava FNRJ 1946. godine, a najvažnije odredbe u vezi s odnosima crkve i države jesu odredbe o odvajanju crkve od države i crkve od škole. Svi građani bili su jednaki pred zakonom bez obzira na nacionalnost, vjeru ili spol, a izričito se govori o slobodi savjesti i slobodi ispovijedanja vjere. U rasprave o novom ustavu Katolička crkva, kao ni ostale crkve, nije bila uključena, a protiv toga je 8. siječnja 1946. prosvjedovao đakovački biskup Antun Akšamović.[69]

Katolička crkva s negodovanjem je reagirala i na donošenje Zakona o matičnim knjigama. Prema tom zakonu, donesenom 1. travnja 1946. godine, sve crkvene matične knjige morale su biti predane državnim matičarima radi zaključivanja tih knjiga kao zajedničkih za Crkvu i državu. Nadopunama Zakona o matičnim knjigama u siječnju 1949. godine, bilo je zabranjeno vjerskim predstavnicima vršiti nove ili naknadne upise u crkvene matične knjige, koje su 9. svibnja 1946. godine zaključene kao zajedničke matice za Crkvu i državu. Za nepoštivanje ove odredbe, svećenik bi bio kažnjen novčano, a knjige su mogle biti oduzete i predate na čuvanje mjerodavnom matičaru. Nakon toga su zaredala sve češća oduzimanja crkvenih matičnih knjiga, protiv čega je Katolička crkva prosvjedovala kod Ministarstva unutrašnjih poslova.

Također je bilo zabranjeno krštenje djece ili pogreb obaviti prije nego se padatci o rođenom ili umrlom unesu u državne matične knjige. Za ovaj prekršaj slijedila je novčana kazna od 2000 dinara ili popravni rad do dva mjeseca. Treba reći kako su ove odredbe ukinute Krivičnim zakonom u srpnju 1951. godine, pa su se onda krštenja ili pogrebi mogli obaviti i prije nego se rođenje ili smrt prijave državnom matičaru.

Osim navedenih zakona, na crkveno-državne odnose utjecali su: Zakon o konfiskaciji imovine iz 1945. godine, Osnovni zakon o eksproprijaciji iz 1947. godine, te razni porezni zakoni i niz drugih zakona koji su se dijelom ticali i Katoličke crkve.[70]

[69] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 111.
[70] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 34. – 35.

6. PRIPREME ZA UHIĆENJE NADBISKUPA STEPINCA

U neprijateljskom raspoloženju prema Crkvi, režim je nastojao čim prije ukloniti nadbiskupa Stepinca i onemogućiti ga u bilo kakvom utjecaju na biskupe, svećenike i narod.[71] Dana 16. prosinca 1945. Bakarić daje izjavu kojom obavještava javnost o ustaškoj djelatnosti u nekim crkvenim ustanovama, te dolasku Erika Lisaka, bivšeg ravnatelja Glavnog ustaškog ravnateljstva za javni red i sigurnost, u Nadbiskupski dvor, te navješćuje raščišćavanje odnosa između Crkve i države. Već sutradan je nadbiskup Stepinac izdao okružnicu svećenstvu kojom opovrgava navedene optužbe.

Nakon što su i službeno preuzeli vlast, komunisti su nastavili pripreme za konačni obračun sa Stepincem i Katoličkom crkvom. Tako je Vladimir Bakarić na savjetovanju sa sekretarima okružnih komiteta iz sjeverne Hrvatske, 15. prosinca 1945., najavio početak „kampanje protiv popova". Također je na savjetovanju sa sekretarima okružnih komiteta južne Hrvatske, održanom 20. prosinca 1945. godine, rečeno da je pokrenuta kampanja na „raskrinkavanju popova kao ustaških gnijezda".[72]

Dana 15. studenog 1945. uhićen je drugi tajnik nadbiskupa Stepinca, vlč. Ivan Šalić, a 11. prosinca 1945. zagrebački vjeroučitelj vlč. Josip Šimečki. Obojica su u procesu Stepincu bila optužena i osuđena zbog ilegalne djelatnosti i veza s odbjeglim vojnicima, koji su se skrivali po šumama, kao i blagoslivljanja zastave koja je bila namijenjena „ustaško-križarskoj" terorističkoj grupici na Bilogori.

Okolnosti pod kojima je zastava blagoslovljena u Nadbiskupskom dvoru upućuju na zaključak da se radilo o unaprijed smišljenu planu radi kompromitiranja Crkve, a posebno nadbiskupa. Pokušalo se ostvariti plan na taj način da Šalić i Šimečki privole nadbiskupa da osobno blagoslovi stijeg. Oni to nisu ni pokušali, jer su znali da bi on to odbio. Tako su se „idejni začetnici" projekta zadovoljili time da blagoslov u kapeli Nadbiskupskog dvora, prizemno lijevo, obave svećenik Šimečki i nadbiskupov tajnik Šalić. U akciji blagoslivljanja zastave najviše se spominjao i igrao ulogu „veze sa šumom" neki Ivan Žagić, očito provokator, koji se nikada nije pojavio pred sudom ni kao optuženi, a ni kao svjedok.[73]

Na Badnjak 1945. godine, nadbiskupu Stepincu je javljeno kako se sakupljaju potpisi sa zahtjevom da bude osuđen na smrt. Izvješćujući Masuccija o toj vijesti, nadbiskup je očitovao svoju punu raspoloživost riječima: „Ako se to dogodi izvjestite Svetog Oca da rado dajem svoj

[71] Juraj Batelja, *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi, Knjiga 1*, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb, 2010., str. 378.
[72] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966*., str. 23.
[73] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 71. – 72.

život za Katoličku crkvu“. Osim ove, dolazile su mnoge druge slične prijetnje s raznih strana i u više navrata, a nadbiskup Stepinac je na svaku ostao miran.[74]

Znajući pouzdano da će uskoro biti uhićen, Stepinac je u to vrijeme već određivao što će se raditi u slučaju da se to dogodi. Dva pomoćna biskupa, Salis-Seewis i Josip Lach, preuzeli bi umjesto njega odgovornost za dijecezu. Ako i njih dvojica budu uhićeni, odredio je da petorica kanonika: dr. Stjepan Bakšić, dr. Antun Slamić, Nikola Borić, dr. Dragutin Hren i dr. Pavao Lončar, pojedinačno preuzimaju dužnost, redom kako se sami dogovore. Ako i posljednji od njih bude lišen slobode, jamačno će sama Sveta Stolica riješiti pitanje uprave Nadbiskupije.[75]

Razvoj odnosa između Crkve i države sve se više pogoršavao. U vezi sa slučajem Šalić-Šimečki, kao i u vezi s Pastirskim pismom, učestali su napadi na nadbiskupa.[76] Partijski tisak pojačao je napade na Stepinca i druge biskupe, a uvredljivi natpisi osvanuli su na zidovima kuća u blizini dvora i katedrale, dok su svećenici i redovnice doživljavali uvrede i zlostavljanja na ulicama.[77]

Iz klevetničkih članaka jasno se vidjelo da se glavnim krivcem i osobom koja stoji iza svih akcija želi proglasiti zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. Prema intonaciji, organiziranosti i raširenosti članaka, vijesti i karikatura, vidjelo se da je sve vođeno iz istog središta. Bio je to Agitprop[78] Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske.[79]

U isto vrijeme pojavio se niz članaka u Službenom vjesniku Zagrebačke nadbiskupije kojima se nastavljala i obrazlagala obrana ponašanja biskupa u doba NDH, navodeći sve što je Stepinac napose učinio kako bi zaštitio Srbe, Židove i druge žrtve režima, te dokumentirane prosvjede kod ondašnjih vlasti.[80]

Nakon preuzimanja vlasti na teritoriju Federalne Hrvatske od strane komunista, mogle su izlaziti samo novine koje je dopustila vlast. U Zagrebu su 1945. i 1946. izlazila samo dva dnevnika, „Vjesnik“ i „Narodni list“, koji su bili pod isključivom ingerencijom Agitpropa. Oba su se dnevnika isticala napadima na vjeru, Crkvu i nadbiskupa Stepinca. Poseban oblik propagande protiv nadbiskupa bili su sastanci tzv. „masovnih“ organizacija, sindikata i zaposlenih u ustanovama i poduzećima. Građani su na razne načine primoravani sudjelovati tim

[74] J. Batelja, *Blaženi Alojzije Stepinac*, str. 390.
[75] Stella Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, TZG P. Golia d.o.o., Zagreb, 1990., str. 95.
[76] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 72.
[77] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 96.
[78] Agitprop je kratica za komisiju za „agitaciju i propagandu“ čiji je glavni zadatak bio organiziranje i neposredno rukovođenje agitacijsko-propagandnim radom radi političkog mobiliziranja građana u ostvarivanju ciljeva koje je postavila Komunistička partija tijekom revolucije i u socijalističkoj izgradnji zemlje.
[79] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 72.
[80] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 96.

sastancima, na kojima se ne samo govorilo protiv nadbiskupa, Crkve i vjernika, nego se, često i na grub način, tražilo od prisutnih da se očituju i u diskusiji, navodno slobodno izjasne o temi sastanka, i dakako, odobre službena stajališta i tvrdnje. Dnevni listovi su redovito izvještavali o tim sastancima i odlukama građana, a posebno „radničke klase". Pod općim moralnim pritiskom, ljudi su prisustvovali tim sastancima i govorili ono što nikada nisu mislili. Atmosfera je bila mučna. Bilo je to mučno lomljenje duša, karaktera i slobodne volje. Političke su organizacije u to vrijeme prije suđenja organizirale i posebne demonstracije pred nadbiskupskim dvorom. Sve je služilo svrsi da se nadbiskupa Stepinca izvede pred sud i kazni.[81]

U međuvremenu je Sveta Stolica imenovala američkog biskupa Josepha P. Hurleya za upravitelja papinske nuncijature u Beogradu, gdje je stigao 30. siječnja 1946. godine. Nakon dolaska biskupa Hurleya, G. Masucci je bio prisiljen na inzistiranje jugoslavenske vlade napustiti Jugoslaviju. Tito je primio biskupa Hurleya i zatražio da Svetoj Stolici prenese želju jugoslavenske vlade da se opozove Stepinac i postavi drugi nadbiskup, jer će inače biti prisiljeni da ga uhite. Sveta Stolica je prosudila da razlozi koje je iznijela jugoslavenska vlada nisu dovoljni da opravdaju takav potez. Navedena Titova izjava bila je i službeni navještaj da će nadbiskup Stepinac biti uhićen.[82]

Tada je Stepinac podvrgnut strogom nadzoru. Pred Nadbiskupskim dvorom stajao je policijski automobil i pratio ga kamo god je išao, pa je on zbog toga i prestao izlaziti. U dugačkom pismu monsinjoru Hurleyu izvjestio ga je o tome i naširoko mu izložio crkvene prilike u zemlji. Stepinac je također pozvao Hurleya da dođe u Zagreb i sam vidi što se zbiva, te tako bude nezavisan svjedok događaja, osobito kad nema Masuccia u Zagrebu.[83]

Tako je od siječnja 1946. nadbiskup Stepinac bio u stvarnom kućnom pritvoru, a svi su se posjetitelji Nadbiskupskog dvora legitimirali ili odvodili na saslušanje u OZN-u. Napadi putem novina ne prestaju, nego se prema planu pojačavaju, tako da sam nadbiskup 13. siječnja govori tajniku papinskog legata: „Danas će me uhapsiti", u vezi s napadom u „Vjesniku". To se ipak nije dogodilo, jer sve pripreme nisu bile dovršene. Trebalo je više mjeseci da se pripremi sudski scenarij. Domaćoj i svjetskoj javnosti trebalo je dokazati da su posrijedi teški zločini, urota protiv legalne vlasti i terorizam, čemu je predvodnik zagrebački nadbiskup Stepinac.[84]

Valja upozoriti na činjenicu da je optužnica protiv nadbiskupa Stepinca bila spremna već 10. kolovoza 1946. godine i Tito ju je toga dana odobrio. Bilo je to na Bledu, a odluku je donio u društvu Aleksandra Rankovića, ministra unutrašnjih poslova, Duška Brkića, Josipa Hrnčevića,

[81] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 73.
[82] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 24. – 25.
[83] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 99.
[84] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 75. – 76.

javnog tužitelja Jugoslavije, Edvarda Kardelja i Jakova Blaževića, javnog tužitelja NRH. Tražio se samo pogodan trenutak za njenu provedbu.[85]

Na kraju je odluka o suđenju Stepincu donijeta u posljednji čas i pokazala je znakove improvizacije u žurbi. Prva poslijeratna suđenja bila su brza i nemilosrdna, a postupci s malo obilježja pravde. Njih su sada zamijenila paradna suđenja s namjerom da se u zemlji i inozemstvu pokaže istinitost optužbi za ratne zločine, za izdaju i suradnju s neprijateljima Jugoslavije. General Dragoljub „Draža“ Mihailović, vođa četničkih snaga koje su bile vjerne kraljevskoj vladi, osuđen je i pogubljen u srpnju 1946. zajedno s drugim istaknutim Srbima. Bilo je potrebno održati ravnotežu izvođenjem pred sud članova vlade NDH i svećenstva koje je bilo optuženo da ih je podržavalo.

U intervjuu objavljenom gotovo četrdeset godina nakon tog događaja, dr. Josip Hrnčević, savezni javni tužilac iz godine 1946., rekao je: „Stepinčev slučaj bio nam je najteži. Morali smo naporno raditi, a to je suđenje, više nego ijedno drugo, pratila naša i svjetska javnost... Pomagao sam Blaževiću i njegovim kolegama iz Zagreba.“ Optužnica je bila pripremljena, rekao je u nastavku, više za javnost nego za zakonitost.[86]

Sva je „krivnja“ nadbiskupa Stepinca bila u tome što se nije poklonio komunistima, što se nije udaljio ili otkinuo od Rima, što je čvrsto i odlučno stajao uza svoje vjernike i svoj narod. Proces Stepincu bio je jedan od procesa najvišim predstavnicima Katoličke crkve u zemljama Istočne Europe, koja je u to vrijeme stenjala pod boljševičkom diktaturom.[87]

Dana 9. rujna 1946. započela je pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske u Zagrebu, rasprava protiv Erika Lisaka, Ivana Šalića i dr. „radi krivičnih djela iz Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države“.[88] Priča je zamršena i vodila je izravno u suđenje Stepincu. Ukupno osamnaest ljudi je izvedeno pred sudsko vijeće. Predsjednik vijeća je bio dr. Žarko Vimpulšek, a članovi dr. Antun Cerineo i Ivan Poldrugač, dok je javni tužilac bio Jakov Blažević.[89]

Najave medija da će nadbiskup Stepinac biti uhićen nastavljene su početkom rujna 1946., a osobito tijekom izvještavanja o suđenju Eriku Lisaku, Ivanu Šaliću i drugima u Zagrebu. Iako su pripreme za sudski postupak nadbiskupu Stepincu bile dugotrajne i opsežne, u postupak se nije kretalo dok Tito ne donese konačnu odluku. Tito je prvo pozvao glavnog tužitelja Jakova Blaževića i njegov tim na konzultacije, te im dao političke i druge temelje za taj krivični postupak. Tito je zaključio da su svi pokušaji da se utječe na nadbiskupa Stepinca bezuspješni, te

[85] J. Batelja, *Blaženi Alojzije Stepinac*, str. 393.
[86] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 101.
[87] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 77.
[88] Vinko Nikolić, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, Knjiga prva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 168.
[89] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 101.

da je stanje krajnje neprijateljsko i nepomirljivo, te je tako naredio da se nadbiskup Stepinac uhiti.[90]

Nakon što su saslušani Erik Lisak, Ivan Šalić, Josip Šimečki, Đuro Marić, Pavao Gulin i Modest Martinčić, javni tužilac je zatražio prekid rasprave, jer je prema njemu u dotadašnjem tijeku rasprave utvrđeno da je neposredni sudionik, podstrekač i pomagač u radu te, terorističke organizacije, bio nadbiskup Alojzije Stepinac. Zbog toga je izdao nalog da se nadbiskup Alojzije Stepinac liši slobode i stavi u pritvor, te da se protiv njega provede krivična istraga.[91]

[90] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 46. – 48.
[91] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 78.

7. SUĐENJE NADBISKUPU STEPINCU

Rano ujutro 18. rujna 1946., neobičan broj milicionara patrolirao je ulicama oko katedrale i Nadbiskupskog dvora. Prethodne večeri trojica prvostolnih svećenika, uključujući i Franju Šepera koji ga je poslije naslijedio na položaju nadbiskupa, došla su upozoriti Stepinca da su ga Šalić i Martinčić upleli u svoje svjedočenje te da će vjerojatno i sam biti uhićen. Zbog toga istoga razloga telefonirao je i američki konzul.[92]

Toga, 18. rujna 1946. godine, oko 5,30 ujutro, dok se pripremao za misu, bio je nadbiskup uhićen.[93] Milicionar mu je predao pismeni nalog javnog tužitelja Jakova Blaževića, od 17. rujna 1946., kojim se naređuje, da milicija odmah liši slobode dr. Alojzija Stepinca, koji se nalazi na Kaptolu i da ga stave u pritvor Javnog tužilaštva za grad Zagreb, a primjerak ovoga naloga neka se uruči okrivljenom prigodom uhićenja. Nadbiskup je je na to mirno odgovorio: „Idem s vama. Ako ste žedni moje krvi, eto me!“[94]

Nadbiskup je zatim poslao poruku kanoniku Antunu Slamiću koji se nalazio u sakristiji katedrale, da zamoli biskupa Salisa i biskupa Lacha da preuzmu upravu nadbiskupije. Salis je odmah sazvao sjednicu Nadbiskupskog vijeća gdje je sastavljeno pastirsko pismo da se pročita u svakoj župi tijekom mise iduće nedjelje. Pismo je vrlo pomnjivo razmotreno prije nego je prihvaćen konačan nacrt i sastojalo se pretežno od pohvala i izraza odanosti i zabrinutosti prema nadbiskupu. Jamčilo je vjernicima da je nadbiskup nevin i naredilo svećenstvu da sakuplja posebnu milostinju za one koji su u zatvoru.[95]

OZN-a je ubrzo saznala za okružnicu koju je potpisao biskup Salis, te je Salisu došao jedan od službenika OZN-e i zatražio, pod prijetnjom zatvora, da se okružnica povuče, s obrazloženjem da bi mogla utjecati na nepristranost suda. Uporedo s tim pokrenuta je i žestoka kampanja protiv Stepinca u novinama, a na području grada Zagreba pokušalo je se na sve načine prisiliti državno činovništvo i radnike po tvornicama i javnim radovima da potpišu zahtjev da se nadbiskup ne samo strogo osudi kao ratni zločinac, već da se čak osudi i na smrt.[96]

Nakon uhićenja pokrenut je istražni postupak protiv nadbiskupa. Nadbiskupa Stepinca saslušavao je Nedo Milunović. Predsjednik sudskog vijeća Žarko Vimpulšek pozvao je nadbiskupa i priopćio mu da može odabrati branitelja. Nadbiskup Stepinac je odbio uzeti

[92] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 105.
[93] V. Nikolić, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, Knjiga prva*, str. 169.
[94] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 565.
[95] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 105.
[96] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 150.

branitelja, osporavajući neovisnost suda, koji mora izvršiti nalog „stanovite organizacije“. To je nadbiskup i potpisao.

Zbog nadbiskupova odbijanja, sud je po službenoj dužnosti postavio za branitelje dr. Ivu Politea i dr. Natka Katičića. Po službenoj dužnosti, imenovani branitelji imali su tijekom sedmodnevne istrage samo četiri dana za pripremu, a jedan sat za razgovor s nadbiskupom. Svakako premalo vremena, s obzirom na obilje gradiva u istražnom i sudskom spisu.[97]

Prilog 4: Stepinca sprovode pred Vrhovni sud

Optužnica je Vrhovnom sudu Narodne Republike Hrvatske podnesena 23. rujna 1946. godine, a isti sud je već 28. rujna 1946. donio odluku da se krivični postupak protiv Stepinca spoji s krivičnim postupkom protiv Erika Lisaka i s njim optuženih križara i križara svećenika.[98]

Uoči početka suđenja, Tito je prilikom razgovora s predstavnicima studentske omladine stranih zemalja 26. rujna 1946., rekao: „Mi smo uhapsili Stepinca i uhapsit ćemo svakog onog, tko se odupre sadašnjem stanju, bez obzira da li će nekome biti pravo ili ne“. Zatim je dodao: „Ne postoji nikakva opasnost da će zbog toga razloga, što je Stepinac uhapšen, da će zbog toga nastati neki progon crkve. Nikakvog progona crkve neće biti, svaki individualno, svaki pojedinačno će odgovarati za svoja djela, jer mi znamo da se kod ljudi religija ne može ni dekretima ni nasilno iščupati iz njihova srca, to je stvar svakog pojedinca.“[99]

[97] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 78. – 79.
[98] Branimir Stanojević, *Alojzije Stepinac zločinac ili svetac*, Nova knjiga, Beograd, 1985., str. 79.
[99] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 49.

Kada se sud ponovno sastao 28. rujna, tada je među optuženicima sjedio nadbiskup Stepinac, između Lisaka i svog tajnika Šalića. Monsinjor Hurley vratio se iz Rima čim je Stepinac uhićen, i zajedno s dva svećenika, od kojih je jedan bio dr. Dragutin Nežić, Stepinčev ceremonijar, prisustvovao je cijelom suđenju. Suđenje je u cijelosti pratio zapadni tisak. Općenito se smatralo da je glavni razlog Stepinčeva uhićenja pastirsko pismo iz rujna 1945. i njegovo prkošenje novoj vlasti.[100] Josip Hrnčević tako iznosi slijedeću tvrdnju: „Izvesti jednog nadbiskupa na suđenje nije bila jednostavna stvar. Ali, uporno i sve neprijateljskije djelovanje Alojzija Stepinca i znatnog dijela svećenstva protiv nove državne vlasti i napora što ih je ta vlast poduzimala radi konsolidacije prilika u zemlji, nije pružalo drugog izbora.“[101]

Javni tužilac Jakov Blažević otvorio je proces dugačkim izlaganjem, a zatim pročitao pojedinačne točke optužnice protiv nadbiskupa Stepinca. Temeljne točke optužnice bile su:

a) pozdravio je ustaške vođe (16. travnja 1941.) dok se jugoslavenska vojska još borila s njemačkim i talijanskim snagama i pozvao svećenstvo da s njima surađuje; poveo je sve biskupe na formalnu audijenciju kod Pavelića i obećao njihovu suradnju;

b) imao je nadzor nad katoličkim tiskom za vrijeme rata i podržavao je njegovu fašističku liniju; katolički tisak za vrijeme rata bio je potpuno u skladu sa Stepinčevim držanjem, a on je, kao predsjednik Biskupske konferencije i predsjednik „Katoličke akcije“, imao najveći utjecaj u tisku;

c) „Katolička akcija“, kojoj je bio predsjednikom, a naročito križarske organizacije, postale su „stup i srčika ustaštva“;

d) pretvorio je tradicionalne crkvene svečanosti i procesije u političke manifestacije za Pavelića i služio misu svakog 10. travnja, na godišnjicu osnivanja NDH, a održao je misu i prilikom otvaranja ustaškog Sabora;

e) primio je u Katoličku crkvu „desetke hiljada Srba, kojima je stavljen nož pod grlo“, odobravajući te zločine „kopanjem nepremostivog jaza između hrvatskog i srpskog naroda i razbijanjem njihova jedinstva u borbi protiv okupatora...“

f) prihvatio je od Svete Stolice imenovanje na položaj vojnog vikara 1942. i izabrao za svoje zamjenike Stipu Vučetića i Vilima Cecelju, poznate simpatizere ustaša; poslao je božićnu poruku ohrabrenja Hrvatima koji su radili u Njemačkoj;

g) tijekom 1944. i 1945. usko se povezao s Vladkom Mačekom, vođom Hrvatske seljačke stranke, Antom Pavelićem i drugima, s ciljem da pozove oružanu intervenciju izvana i spasi NDH; na poticaj vlade NDH sazvao je Biskupsku konferenciju u ožujku 1945.;

[100] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 106.
[101] Josip Hrnčević, *Svjedočanstva*, Globus, Zagreb, 1986., str. 193.

Konferencija je izdala pastirsku poslanicu po nacrtu službenika ustaške promidžbe Ive Bogdana; redigirao ju je biskup Janko Šimrak da je zaodjene sakralnim karakterom, a odobrio Pavelić; Katolička crkva bila je jedina vjerska zajednica koja se odazvala Pavelićevu pozivu; prihvatio je i sakrio arhiv Ministarstva vanjskih poslova NDH; smišljao je, rano u proljeće 1945. s Pavelićem i Mačekom „plan ponovne okupacije naše zemlje... htijući time srušiti narodnu vlast koja je već bila uspostavljena u velikom dijelu Jugoslavije“;

h) podržavao je ustaški otpor nakon oslobođenja zemlje; primio je Erika Lisaka, Lelu Sofijanec i druge ustaške emigrante, primio je dva pisma od generala Ante Moškova, odobravao je prikrivene akcije Ivana Šalića, Josipa Šimečkoga, Josipa Crnkovića i Pavla Gulina; u rujnu 1945. Biskupska konferencija je izdala pastirsko pismo puno laži o narodnoj vladi i ohrabrila križare u šumama, upravo u vrijeme prvih poslijeratnih izbora.[102]

Prilog 5: Nadbiskup Stepinac za vrijeme čitanja optužnice

Glavna rasprava je otvorena 30. rujna 1946. u Zagrebu u 10 sati, i vođena je u dvorani Fiskulturnog učilišta sučelice Tehničkog fakulteta u Kačićevoj ulici, br. 26.[103] Tužitelj je započeo svoje ispitivanje nadbiskupa 2. listopada 1946. Nadbiskup Stepinac je izjavio da nije kriv, te da nema prigovora na preslušanje. Zatim je jedno vrijeme odgovarao na svako pitanje: „Uskraćujem odgovor.“ Predsjednik suda se redom osvrnuo na sve točke optužnice, a nadbiskup je uglavnom odbijao odgovoriti. No, kad ga je Vimpulšek upitao da li bi bilo manje zločina da je

[102] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 106. – 107.
[103] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 575.

zauzeo drugačiji stav 1941., nadbiskup Stepinac je kratko odgovorio da u tome ne vidi nikakve krivnje i kako smatra da nije izdao svoju domovinu.

Nakon ovoga uslijedila su i druga pitanja, kao što su odnos s Mačekom, „Katolička akcija“, vjerski prijelazi pravoslavaca na katoličanstvo, pitanje ponude Pavelića da Stepinac preuzme vlast kao njegov predstavnik, kao i neka druga pitanja iz optužnice. Stepinac je uglavnom kratko odgovarao kako je njegova savjest čista.[104]

Treba napomenuti da su kao predstavnici „javnosti“ na suđenju bili posebno određeni i dovedeni pripadnici „masovnih organizacija“, sindikata i Komunističke Partije. Za ulazak su bile potrebne posebne ulaznice, a izmanipulirana javnost dobila je upute kako se ponašati za vrijeme suđenja. Bio je to u to vrijeme uobičajeni način javnog suđenja „narodnim neprijateljima“. U slučaju nadbiskupa Stepinca, dovedena publika je doista postupala u skladu s uputama. Predsjednik sudskog vijeća znao je katkad, reda radi, opominjati one koji su neukusno vikali, ali iz dvorane nitko nije bio udaljen.[105] Često pljeskanje publike na stalna pitanja i sarkastične primjedbe javnog tužitelja, te burni smijeh na nadbiskupove odgovore, odavali su značaj dobro poučene mase ljudi. Sve je to bilo tako udešeno, kako bi rulja preplašila optuženike, te obezglavila i ometala odvjetnike.[106]

U tijeku dokaznog postupka saslušano je 58 svjedoka iz Hrvatske, Slavonije, Bosne i Hercegovine i Dalmacije. Ti svjedoci su bili najvećim dijelom izvan područja Zagrebačke nadbiskupije, a svjedočili su o vjerskim prijelazima, te o nasiljima s kojima nadbiskup nije imao, niti je mogao imati ikakve veze.

Sud je prihvatio da se saslušaju i svjedoci koje je predložila obrana, ali od 35 predloženih svjedoka, sud je dopustio da se saslušaju samo sedmorica. Među onima kojima sud nije omogućio da svjedoče, bili su i poznati pravoslavci, od slavonskog pravoslavnog vladike Emilijana, pa do pojedinih pravoslavnih paroha, sveučilišnih profesora i liječnika. Javni tužitelj je vrijeđao svjedoke i nadbiskupa Stepinca, a dokumenti koje je ponudila obrana čitani su vrlo brzo, tako da se sadržaj nije mogao ni razumjeti.[107]

Pošto su na raspravi bili preslušani svi optuženi i brojni svjedoci optužbe i svjedoci obrane, a uz to i pročitani dokumenti na koje se javna optužba pozvala, uzeo je riječ javni tužitelj Blažević, te još jednom obrazložio navode optužbe i ostao kod optužnih prijedloga.

[104] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 50. – 51.
[105] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 84.
[106] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 576.
[107] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 85. – 86.

Nakon toga je optuženi Stepinac, koji je dotad odbijao odgovore na mnoga pitanja, na raspravi 3. listopada 1946. godine održao svoj obrambeni govor.[108] Služeći se tom slobodom, koju mu je zakon davao, nadbiskup je održao svoj govor kroz 38 minuta.[109]

Odmah na početku govora nadbiskup je rekao slijedeće: „Na sve optužbe koje su ovdje protiv mene izrečene odgovaram da mi je savjest čista i pripravan sam za svoje uvjerenje i umrijeti. Ovdje se stalno ponavlja izraz „optuženi Stepinac“, mada svi znate da iza tog optuženog Stepinca ovdje na optuženičkoj klupi sjedi nadbiskup zagrebački, hrvatski metropolita i predstavnik Katoličke crkve u Jugoslaviji.“[110]

O prekrštavanju pravoslavaca nadbiskup je rekao ovo: „... To je uopće neispravan naziv, jer tko je jednom kršten, ne treba ga više prekrštavati, nego se radi o vjerskom prijelazu. Ja o tome neću opširnije govoriti, nego velim da mi je savjest čista, a povijest će jednom reći o tom svoj sud...“[111] U vezi s vojnim vikarijatom, nadbiskup Stepinac je kazao da je njegova dužnost bila pružanje dohovne pomoći i vojnicima bivše Jugoslavije (jer je bio imenovan prije rata) i NDH. Kazao je da nije nikada bio ustaša ni položio ustašku zakletvu

Zatim je istaknuo kako je priznao jugoslavensku vlast od 8. svibnja 1945., ali ne prije toga. Istaknuo je kako je bilo nemoguće ignorirati činjenicu da je prije toga NDH bila vlast u Zagrebu. Što se tiče posjeta Erika Lisaka, Lele Sofijanec i drugih ustaških emigranata koji su mu dolazili pod lažnim imenima, nadbiskup je rekao kako je u vezi toga njegova savjest mirna.[112]

Nadbiskup Stepinac je rekao i sljedeće: „A sada, u čemu je čitav spor, naše teškoće i zašto nije došlo do smirenja prilika? Državni tužilac je toliko puta ustvrdio, da nigdje nema tolike slobode savjesti, kao ovdje u ovoj državi. Slobodan sam navesti neke činjenice, iz kojih će se vidjeti protivno. Ponovno tvrdim pred svima: 260-270 svećenika poubijano je od narodno-oslobodilačkog pokreta. U nijednoj civiliziranoj državi na svijetu ne bi toliki svećenici bili tako kažnjeni za te krivice, koje im imputirate.“[113]

Pred kraj govora Stepinac je još jednom ponovio optužbe na račun vlasti sabrane u Pastirskom pismu od 20. rujna 1945. godine o progonu svećenika, vjere i Crkve, a prema Josipu Hrnčeviću u tom kontekstu je Stepinac iznio nekoliko „vulgarnih izmišljotina“. To se

[108] J. Hrnčević, *Svjedočanstva*, str. 225.
[109] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 582.
[110] B. Stanojević, *Alojzije Stepinac zločinac ili svetac*, str. 367.
[111] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 155.
[112] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 53.
[113] *Alojzije kardinal Stepinac, nadbiskup zagrebački, propovijedi, govori, poruke (1941 – 1946)*, AGM, Zagreb, 1996., str. 284.

prvenstveno odnosi na to da komunisti nazivaju Majku Božju bludnicom, da favoriziraju pravoslavlje i sl.[114]

Svoj govor nadbiskup Stepinac je završio ovako: „Konačno da kažem par riječi i o komunističkoj partiji, stvarnom mojem optužitelju. Ako se misli, da smo mi zauzimali dosadašnji stav radi matrijalnih stvari, krivo je, jer mi smo ostali čvrsti evo i nakon što nas se osiromašilo. Nismo protivni tome, da radnici dođu do većih prava u tvornicama, jer je to u duhu papinskih enciklika, niti imamo što protiv pravednih reforma, ali neka nam dozvole pristaše komunizma, ako je slobodno propovijedati i širiti materijalizam, da bude i nama pravo ispovijedati i propagirati naša načela. Katolici su za ta prava umirali i umirat će. Uz dobru volju se može doći do sporazumjevanja, no inicijativa je na današnjoj vlasti! Niti ja, niti episkopat nismo stranka za načelno sporazumjevanje, nego državna vlast i Sveta Stolica. A što se tiče mene i moga suđenja, ja ne trebam milost, savjest mi je mirna.“ Ovim je riječima nadbiskup završio svoju izjavu mirnim i tihim glasom.[115]

Govor nadbiskupa Stepinca odjeknuo je ne samo u raspravnoj dvorani, nego i u Hrvatskoj i svijetu. Nakon završetka dokaznog postupka javni tužitelj je opet održao govor pun političkih tirada i sasvim propagandne naravi. Najveći dio govora je bio posvećen dokazivanju nadbiskupove krivnje. Predsjednik suda nakon dovršenog dokaznog postupka dao je riječ obrani, a govori branitelja nisu objavljeni u dnevnom tisku, kao ni u knjizi „Suđenje“.[116]

Branitelji nadbiskupa Stepinca bili su odvjetnici dr. Ivo Politeo i dr. Natko Katičić. Govorili su 8. listopada, već po svojoj službi u prilog Stepincu. No, njihova obrana nije mogla biti slobodna pod komunističkim terorom i pred strahom od osvete sa strane partije. Branitelji su morali računati s ovom novom komunističkom stvarnosti i birati oprezno izraze, navoditi razloge i dokaze, te ih tako treba shvatiti. Prvi je od branitelja nastupio dr. Ivo Politeo.[117]

Govorio je prilično dugo i bez prekidanja, no njegova obrana je bila onemogućena, jer je četrnaest svjedoka što ih je predložio bilo odbačeno. Istaknuo je da je optužnica opteretila nadbiskupa djelima drugih ljudi, od kojih su neki bili izvan Zagrebačke nadbiskupije. Politeo se zatim osvrnuo na tisak, ističući kako je većina vjerskih publikacija iz kojih je citirano dolazila iz drugih biskupija ili pripadaju redovnicima, a da su nadbiskupove zapovijedi dolazile u njegovim okružnicama, pastirskim pismima i propovijedima, te da u njima nema ništa sporno. Zatim je naglasio pozitivnu ulogu Stepinca u spašavanju brojnih ljudi bez obzira na vjeru i nacionalnost.

[114] J. Hrnčević, *Svjedočanstva*, str. 226. – 227.
[115] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 588.
[116] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 92. – 93.
[117] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 592.

Osim ovoga Politeo je odbacio odgovornost sa nadbiskupa Stepinca kada je u pitanju njegovo djelovanje poslije rata, a u vezi s Pastirskim pismom od 20. rujna 1945. je zaključio kako nije bilo upereno protiv nove vlasti. Na kraju svog izlaganja je dodao kako drži da je nadbiskup žrtva netočnih informacija koje su dopirale do partizana u šumi, te je predložio „da Vrhovni narodni sud izvoli optuženoga nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca osloboditi optužbe“.[118]

Iako je sudsko vijeće nastojalo pokazati, da se u svemu poštuju općenito priznate pravne norme i da je točno primjenjen krivični zakonik, dr. Politeo je svojom stručnom spremom i odvažnošću dokazao neistinitosti, koje je optužnica sadržavala, kao i bitni propust koji je počinjen od sudaca, kad nisu htjeli prihvatiti dokazni materijal, koji im je on predložio.[119]

Nakon Politea, obranu je preuzeo Natko Katičić, koji se posebno bavio pitanjima prisilnog prijelaza na katoličku vjeru i nadbiskupovim imenovanjem za vojnog vikara. Kao i Politeo, Katičić se isto tako osvrnuo na nadbiskupovo dobrotvorstvo, zahtjevajući da sud to uzme u obzir.[120]

Nadbiskupovi branitelji držali su govore visoke pravne i inelektualne razine. Dr. Politeo posebno je naglasio težak položaj obrane, kojoj je sud, za razliku od optužbe, ograničio broj i vrijeme nastupa i govora. Nakon govora branitelja, ponovno je zatražio riječ javni tužitelj i replicirao je na dokaze koje je iznijela obrana. Obrana nije imala mogućnost odgovoriti na tu repliku javnog tužitelja. Na kraju postupka predsjednik sudskog vijeća dr. Žarko Vimpulšek pozvao je optužene da daju završnu riječ. Većina optuženih, pa i svećenika, kajala se i obećavala je da će biti lojalna novoj vlasti. Svi su molili blagu kaznu.

No, nadbiskup Stepinac nije tako postupio. U svojoj završnoj riječi on je ponovno iznio svoje viđenje situacije, te između ostalog rekao: „Makar se publika smijala, na sve insinuacije i optužbe gospodina tužitelja i gospodina advokata s desne strane, izjavljujem pred Bogom, narodom, diplomatskim zborom, ukoliko se ovdje nalazi, pred predstavnicima strane štampe i pred publikom, da sam potpuno nevin, a povijest će pravo ocjeniti sav moj rad.“[121]

U skladu sa svojim prokomunističkim uvjerenjima, Viktor Novak je o ovome napisao slijedeće: „Dok su optuženi svećenici Šalić, Šimecki, dr. Marić, kao i svi franjevci izrazili poslije govora obrane svoje žaljenje i priznali svoje krivice, kod nadbiskupa Stepinca je i ovdje na suđenju došlo do punog izraza njegova upornost i ustrajnost pa i u očigledno dokazanim

[118] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 54. – 56.
[119] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 628.
[120] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 56.
[121] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 93. – 96.

krivicama, koje je jezuitskom licemjernošću tumačio i zamjenjivao kao djela u interesu hrvatskog naroda.“[122]

Sudski postupak trajao je vrlo kratko, te je presuda donesena već 11. listopada 1946., kada je Sudbeno vijeće Vrhovnog suda donijelo presudu kojom se nadbiskup Alojzije Stepinac osuđuje na 16 godina zatvora s prisilnim radom i gubitkom političkih i građanskih prava u trajanju od pet godina. Nakon presude nadbiskup je još osam dana zadržan u Zagrebu. Vjerojatno su vlasti čekale kako bi vidjele hoće li nadbiskup moliti za milost, no Stepinac na to nije ni pomišljao.[123] U kaznu mu se uračunalo vrijeme provedeno u istražnom zatvoru od 18. rujna do 11. listopada.

Kad je Eriku Lisaku bila pročitana smrtna osuda, on je poviknuo: „Živjela Nezavisna Država Hrvatska!“ Kardinal je kasnije kazao: „Za Lisaka je razumljivo. Moram priznati, da je se časno i junački ponio. Bio je žrtva svoje ideje. Može itekako služiti za primjer odlučnosti i mnogi se moraju pred njim postidjeti. Koliko je samo muka podnio! Dok su neki naši svećenici – utučenih živaca – svašta govorili, Lisak je tiho govorio: „Žalosno! Žalosno!“ Govorio je tako da ja čujem. Proglasili su ga zločincem i mene stavili do njega da me tobože ponize.“[124]

Protiv presude nije bilo pravog lijeka, a niti je postojala zakonska mogućnost ulaganja žalbe. Iz obrazloženja presude je bilo vidljivo da se tu radilo o procesu Stepincu, dok su ostali bili samo „ukras“ postupku. Osuda biskupa najveće hrvatske biskupije i jedne od najvećih u svijetu, nije ostala bez odjeka u vrhovima Katoličke crkve, kao ni među katolicima i kršćanima cijelog svijeta. Poznati kulturni radnici, predstavnici religija, pisci, književnici, znanstvenici, Židovi i pravoslavci cijelog svijeta, osudili su takvu osudu zagrebačkog nadbiskupa koji je bio poznat kao zaštitnik Židova, pravoslavnih Srba i ugroženih ljudi uopće. Sve su svjetske novine negativno ocjenile proces Stepincu.[125]

Nakon suđenja nadbiskupu Stepincu, Sveta Stolica izopćila je iz Katoličke crkve sve one koji su sudjelovali u suđenju ili mu na neki način doprinijeli. Poslije je Tito u razgovorima za strane medije, suđenje Stepincu pravdao pritiskom pravoslavnog stanovništva, te tako indirektno i sam priznao da nadbiskup nije kriv, nego je žrtva politike. Znakovita je Titova izjava u razgovoru sa Sulzbergerom, dopisnikom „New York Timesa“, 6. studenog 1950., kada je rekao: „Bilo je slučajeva u svijetu da su i nedužni ljudi, u interesu države, sjedili u zatvoru, pa čak i ubijani.“ Sam tužitelj Jakov Blažević je u razgovoru za „Polet“ priznao: „Taj proces protiv

[122] Viktor Novak, *Magnum crimen, Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 1055.
[123] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 57.
[124] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 630.
[125] L. Znidarčić, *Alojzije Stepinac*, str. 96. – 99.

Stepinca je nama nametnut. Da je Stepinac bio malo elastičniji, nije trebalo procesa. A on ga je nametnuo jer je bio politički ograničena osoba.“[126]

Suđenje nadbiskupu Stepincu, u svakom slučaju, bez obzira na to što još uvijek postoje različita gledišta o samom nadbiskupu, bilo je neosporno namješten politički postupak. Taj postupak više je štetio komunističkoj vlasti, koja je zbog toga bila dodatno omražena, posebice u većem dijelu hrvatskog naroda, nego Katoličkoj crkvi koja je, što je više bila progonjena, postajala sve jača i sve veći oslonac hrvatskom narodu u njegovoj kasnijoj borbi za samostalnost.[127]

[126] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 60.
[127] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 42.

8. NADBISKUP STEPINAC U ZATOČENIŠTVU

Nadbiskup Stepinac je odveden na izdržavanje kazne u Kazneno-popravni dom u Lepoglavi, 19. listopada 1946. godine.[128] Odveden je u za njega pripravljenu ćeliju, gdje je morao biti potpuno sam. Nadbiskupa nisu stavljali u tzv. karantenu, oveću prostoriju gdje su bili drugi politički zatvorenici, nego su mu odmah dali posebnu sobu, ali pod strogim nadzorom upravnika Josipa Špiranca. Nadbiskup nije mogao imati nikakva kontakta s drugim zatvorenicima. U sobi je imao vojnički krevet, stol, stolicu, dvije police za knjige i jedan stari ormar za odijelo. Imao je i pisaći stroj, a dali su mu i posebnu sobu kao kapelicu u kojoj je mogao prikazivati misu.[129]

Kad je Stepinac stigao u Lepoglavu, počeo je učiti engleski jezik, ali su mu jednog dana oduzete knjige na engleskom jeziku. Hranu je dobivao iz mjesnog župskog ureda, a uprava je nastojala pokazivati neku pažnju prema nadbiskupu. Ali, neki stražari su bili teški, pa je tako neki Josip Petrović, navodno iz Zagorja, zadavao nadbiskupu najviše muke, vrijeđajući ga prostačkim riječima i neodgovornim postupkom, no na kraju je u travnju 1948. taj stražar bio uklonjen a postavljen je novi koji je bio posve drugačiji. Stepinac je u Lepoglavi imao određeno vrijeme za Svetu Misu, a nakon Mise bi molio i čitao Sveto Pismo.

Stepinca su u kaznionici posjećivale, između ostalih majka i sestra Štefanija. Triput ga je posjetio i ravnatelj apostolske nuncijature u Beogradu monsinjor Hurley. Dolazili su i po koji hrvatski biskup ili svećenik, a bio je kod njega 16. siječnja 1947. i monsinjor dr. Franjo Salis, koji je upravljao nadbiskupijom, a dolazili su i određeni stranci. No, svi takvi posjeti su bili dosta rijetki i pod velikim nadzorom.[130]

Da je pitanje zatočeništva nadbiskupa Stepinca bilo za jugoslavnensku vlast kompromitirajuće, naročito u međunarodnom pogledu, potvrđuje i to što je 1950. skupina američkih senatora tražila da se slanje američke pomoći Jugoslaviji uvjetuje oslobađanjem nadbiskupa Stepinca iz zatvora. Shvaćajući nužnost boljih odnosa sa Zapadom nakon raskida sa SSSR-om, Tito je ipak ponudio Svetoj Stolici spremnost da pusti Stepinca iz zatvora, pod uvjetom da napusti Jugoslaviju.

Kako do toga ipak nije došlo zbog stava Svete Stolice, koja je takav prijedlog odbila, Tito je sve sam odlučio riješiti i pustiti Stepinca, ali s tim da on neće moći vršiti dužnost visokog

[128] Juraj Batelja, *Alojzije Viktor Stepinac – Pisma iz sužanjstva*, Postulatura sluge Božjega Alojzija Stepinca, Zagreb, 1998., str. 12.
[129] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 199.
[130] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 219.

crkvenog glavara.[131] Tako je ministar unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske, Ivan Krajačić, 5. prosinca 1951. izdao rješenje da se Stepinca „pusti na uvjetni otpust“ koji traje do isteka vremena za koje je kazna izrečena, te određuje se da je dužan boraviti u Krašiću. Čim je stigao u Krašić, otvorio je kovčege, te izvadio iz njih sve što je pisao u Lepoglavi.[132]

Nadbiskup Stepinac je za vrijeme boravka u Krašiću imao mogućnost, uz nadzor Uprave državne bezbednosti (UDB-e) primati strane novinare, koji su poslije objavljivali njegove izjave.[133] U Krašiću je nadbiskup imao svoj dnevni red. Ustajao je vrlo rano. Već u tri sata, a najkasnije u pola četiri. Brzo bi se spremio i do pola sedam je imao svoj molitveni program. Imao je Misu u pola sedam, odmah iza župnika, a cijeli dan je studirao i molio. Volio je propovijedati, ispovijedati, te vjenčavati mladence, a rado je šetao prirodom, samo nije mogao kamo je htio, jer je milicija pratila svaki njegov korak.[134]

Velika stvar za sve katolike u Hrvatskoj dogodila se 29. studenoga 1952. godine, kada je Vatikan objavio popis novih kardinala na kojem se našlo i Stepinčevo ime. Nuncij Silvio Oddi, koji je 1951. godine stigao na čelo Apostolske nuncijature u Beogradu umjesto Josepha P. Hurleya, čuo je tu vijest rano popodne i smjesta poslao telegram Stepincu. Te večeri je Oddi otišao na predsjedničko primanje gdje je upoznao jednog stranog novinara, koji mu je rekao kako će posjetiti Stepinca. Oddi ga je zamolio da mu prenese vijest, a ovaj je odmah napustio primanje i otputovao u Krašić, te obavijestio Stepinca.[135]

Nakon tog događaja u jugoslavenskom tisku su se množili napadi, klevetnički članci i karikature protiv pape i kardinala Stepinca, a organizirani su i mitinzi i manifestacije protiv njih. Nadbiskup Stepinac je 17. prosinca iste godine saznao i za prekid diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice. Više nego prije milicija je zabranjivala vjernicima da dolaze u Krašić, a od 26. prosinca 1952. svi koji su pokušali ući u Krašić su bili vraćeni.

Na konzistoriju, koji je papa Pio XII. održao 12. siječnja 1953., imenovao je 24 nova kardinala, među kojima je bio i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, koji zbog dobro znanih okolnosti nije mogao doći u Rim. U načinu života kod Stepinca se ništa nije promijenilo s ovom počasti kardinala. I dalje je nastavio mirno živjeti i moliti. Diploma o imenovanju nadbiskupa Stepinca kardinalom stigla je iz Vatikana poštom 5. ožujka 1953., a potpisao ju je kardinal Eugen Tisserant. Bila je zamotana u dvostruki svileni omot. Na sredini je omot razderan, pa je sama diploma bila za tri centimetra oštećena. Slijedeći dan je kardinal pozvan u mjesni odbor da

[131] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 61.
[132] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 200. – 201.
[133] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 61.
[134] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 223. – 224.
[135] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 137.

ga pitaju što je bilo u pošiljci koju je primio poštom. „Čemu to pitanje?“ Odgovorio je: „Imali ste ju u svojim rukama i čak ste poderali dio diplome.“[136]

Nakon kardinalata, povećao se val bijesa protiv kardinala Stepinca od strane vlasti, a sam kardinal je sve više pobolijevao, te je trebao liječničku pomoć. No unatoč svim teškoćama, kardinal je i dalje radio u crkvi što god je mogao.[137]

Prilog 6: Kardinal Stepinac sa župnikom Josipom Vranekovićem i sestrama družbe Služavki malog Isusa u Krašiću

[136] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 206. – 208.
[137] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 230.

9. SVEĆENIČKA UDRUŽENJA I PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA S VATIKANOM

Poslije presude nadbiskupu Stepincu, odnosi Katoličke crkve i države bili su u prividnoj fazi zatišja. Zbog problema u sovjetsko-jugoslavenskim odnosima 1948. godine, država se više bavila tom i drugom međunarodnom politikom.[138] Čak je i nadbiskup Stepinac u jednom trenutku smatrao da se stanje počelo smirivati. Pa je u jednom intervjuu, u studenom 1950. godine potvrdio, kako se stanje vjerskih zajednica poboljšalo u zadnje tri godine, te je predvidio mogućnost novog konkordata između vlade i Vatikana.[139]

No, to je bilo samo prividno, iako je u razdoblju od 1950. do 1951. godine bilo nekih neslužbenih poticaja od strane države, uglavnom posredovanjem mons. Ritiga. Ti su poticaji išli za normalizacijom crkveno-državnih odnosa, ali su suprotnosti bile prevelike da bi se postigao bilo kakav napredak. Država je sustavno, ali postupno nastojala umanjiti utjecaj vjerskih zajednica u društvu, postupnim smanjivanjem prava na vjersku poduku, onemogućavanjem zapošljavanja ili napredovanja za one koji nisu bili članovi Komunističke partije i sl.[140]

Komunistička vlast na čelu sa Josipom Brozom Titom je sve činila da vjeronauk potpuno ukine u školama. Pa je tako ministar za prosvjetu NR Hrvatske konačno 31. siječnja 1952. godine izdao uputu po kojoj se od 1. veljače 1952. ukida vjeronauk u školama. Nakon ovoga moglo se katehizirati slobodno u crkvama, ali ne na školski način, tj. nisu se smjeli voditi popisi djece, prozivanje i sl. Tako je vjeronauk u Hrvatskoj u sklopu Jugoslavije ukinut sve do njenog osamostaljenja početkom 90-tih godina 20. stoljeća.

Osim vjeronauka, katolički tisak je dolaskom nove vlasti bio također teroriziran. Tako je jedini katolički list, tjednik „Gore srca“, koji je uz nekoliko službenih biskupijskih glasnika izlazio kontinuirano, prestao izlaziti 1952. godine. Imao je nakladu od čak 40 000 primjeraka, a bio je pod čestim zabranama.[141]

Pored ovoga, država je krenula u pripremu svoje najveće akcije, s ciljem razbijanja crkvenog jedinstva, koje je trebalo oslabiti moć crkvenog vodstva, a Katoličku crkvu, ako već ne službeno odvojiti od Vatikana, onda ju bar politikom stvaranja tzv. „narodne crkve“ staviti pod svoj utjecaj. Kako bi to postigla, država je uz pomoć vlasti lojalnih svećenika poticala osnivanje staleških svećeničkih udruženja. Vlast nije prezala ni od najgorih mogućih metoda pritisaka na pojedine svećenike, kako bi ih natjerala da postanu članovi navedenih udruženja.

[138] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 43.
[139] S. Alexander, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, str. 134.
[140] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 43.
[141] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 114. – 115.

U postupku stvaranja udruženja, krenulo se prvo od krajeva gdje je crkveno vodstvo i veći dio svećenstva bio skloniji suradnji s vlastima, kao što je bilo u Istri, Sloveniji i Bosni i Hercegovini. Glavninu operativnih poslova u osnivanju udruženja, imale su komisije za vjerske poslove, a posebno predsjednik hrvatske Komisije, mons. Svetozar Ritig.

Prvo staleško udruženje katoličkih svećenika osnovano je u Istri, na poticaj Bože Milanovića, bliskog prijatelja mons. Ritiga. Staleško udruženje katoličkih svećenika za Istru, uz potporu državne vlasti, osnovano je 16. rujna 1948. pod nazivom „Društvo svećenika sv. Ćirila i Metoda u Pazinu“. Kampanja osnivanja udruženja zatim je krenula iz Slovenije, a posebno velik broj članova imalo je Udruženje svećenika u Bosni i Hercegovini Dobri Pastir, osnovano u Sarajevu 25. i 26. siječnja 1950., a glavni pokretači su bili bosanski franjevci.[142]

Osim problema sa staleškim udruženjima svećenika, napadi na pojedine svećenike početkom 50-tih nisu prestali, ali bilo je manje napada nego u razdoblju neposredno nakon rata. Osim napada na biskupe i svećenike, bilo je i blažih oblika terora kao što su rušenja raspela i provale u crkve. Stanje je bilo takvo da je 1. srpnja 1949. godine Vatikan objavio dekret kojim se zabranjuje svaka suradnja katolika s komunistima. Vlast je na razne načina pokušavala sprječavati djelovanje crkve, pa je tako uveden „Zakon o prosjačenju“, organizirali su se razni sastanci, proslave i sl. u vrijeme nedjeljne mise, samo kako bi se ljudi odvratili, itd.[143]

Što se tiče stava biskupa u Jugoslaviji u vezi s dopuštenjem osnivanja staleških udruženja katoličkih svećenika, mišljenja su bila podijeljena. Jedni su ih podnosili ili prešutno odobravali, ali ne i službeno, dok su neki, naročito oni u kontinentalnoj Hrvatskoj, odmah bili protiv. Vlast je svim sredstvima podupirala udruženja, obećavajući razne pogodnosti svećenicima, a posebno je iskorištavala svećenike koji su bili u zatvorima, kojima su poslije davana vodeća mjesta u udruženjima.[144]

Biskupska konferencija katoličkih biskupija FNRJ 26. travnja 1950. odlučila je da je članstvo u tim udruženjima suvišno, odnosno da se ne preporučuje. Nadbiskup Stepinac je također bio nepomirljivi protivnik Staleškog društva. Biskupska konferencija je 26. rujna 1952. uputila Predsjedništvu vlade FNRJ memorandum u kojem je upozorila da udruženja stoje pod snažnim utjecajem političke stranke. Konferencija je donijela izjavu „Non licet“, kojom su zabranjena staleška udruženja svećenika, pa su izbile demonstracije i prijetnje protiv biskupa, a oni su pozvani na saslušanje.[145]

---

[142] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine,* str. 43. – 44.
[143] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 116. – 117.
[144] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine,* str. 45.
[145] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 118. – 120.

Vlasti su dodatno zaoštrile stanje kada je Bogoslovni fakultet isključen iz sastava Sveučilišta u Zagrebu 1952. godine.[146] Kriza je došla do vrhunca, pa je 11. srpnja 1952. zabranjeno i tradicionalno marijansko hodočašće u Mariju Bistricu. A kada je papinski nuncij po savjetu Vatikana svećenicima i biskupima savjetovao da ne ulaze u režimu naklonjene organizacije, Jugoslavija je 1. studenog 1952. poslala prosvjednu notu Svetoj Stolici, a ona je vraćena neotvorena. Sve to, kao i najava pape Pija XII. da će Stepinac biti imenovan kardinalom, te spor oko Trsta, kulminiralo je prekidom odnosa Jugoslavije sa Svetom Stolicom 17. prosinca 1952. godine.[147] Tada, 17. prosinca 1952. godine, pomoćnik ministra vanjskih poslova, dr. Aleš Bebler, uručio je otpravniku poslova Apostolske nuncijature u Beogradu, monsinjoru Silviju Oddiju, notu u kojoj vlada FNRJ izjavljuje da je izlišno dalje održavanje diplomatskih odnosa između FNRJ i Svete Stolice, te da su time ti odnosi prekinuti.[148]

[146] Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2003., str. 284.
[147] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 120.
[148] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 50.

10. ODNOSI CRKVE I DRŽAVE OD 1953. DO 1960. GODINE

Poslije prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom, uslijedila je u Jugoslaviji medijska kampanja protiv Vatikana. Zagrebački „Vjesnik“ iz dana u dan objavljivao je tekstove Ive Mihovilovića, o knjizi „Documenti secreti della diplomazia Vaticana“, objavljenoj u Švicarskoj, u kojoj se govori o tzv. diplomatskim intrigama pape, zasnovanim na nekim dokumentima.

U međuvremenu je Josip Broz Tito krenuo u taktiku pregovaranja s jugoslavenskim biskupima, zanemarujući Vatikan, te je primio katoličke biskupe, na svoj vlastiti poticaj 8. siječnja 1953. godine. Cilj je bio uvjeriti javnost da vlada nije prekinula odnose s Katoličkom crkvom, nego s Vatikanom, u skladu sa stalnom politikom jugoslavenske vlade u smjeru odvajanja Katoličke crkve u Jugoslaviji od vatikanske mjerodavnosti. Razgovaralo se o sređivanju odnosa Katoličke crkve i države, a vladi je bio potreban bilo kakav napredak u crkveno-državnim odnosima kako bi se pokazalo da odnosi s Katoličkom crkvom u zemlji nemaju veze s odnosima s Vatikanom. No jugoslavenski biskupi čvrsto su ostali pri stavu da se odnosi između Katoličke crkve i države mogu rješavati samo u sporazumu sa Svetom Stolicom. Na kraju je zaključeno da jedno zajedničko povjerenstvo pripremi elaborat, sa željama predstavnika Katoličke crkve i gledištima vlade, na osnovu kojeg bi se našlo opće rješenje o odnosima Katoličke crkve i države.

Svetu Stolicu su zabrinuli ovi pregovori, jer su se bojali kako bi moglo doći do pritiska na biskupe od strane vlasti. Stoga je državno tajništvo Svete Stolice smatralo prikladnim poduprijeti ih, izričito podsjećajući samu vladu na temeljna načela u odnosima Katoličke crkve i države. To je i učinjeno pismom mons. Domenica Tardinija, naslovljenim na beogradskog nadbiskupa Josipa Ujčića kao predsjednika Biskupskih konferencija Jugoslavije. No, ipak, pregovori su prekinuti, jer su se biskupi i dalje držali toga da je jedini ovlašteni za pregovaranje u ovakvim situacijama Vatikan.[149]

Vlast je pravnu regulativu u odnosu prema vjerskim zajednicama provela 1953. godine „Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica u FNRJ“. Taj je zakon donesen u vrijeme sukoba oko staleških udruženja i nakon prekida odnosa sa Svetom Stolicom. Zato je uglavnom bio nepovoljan za Katoličku crkvu, pa je se tako zbog djelovanja pojedinca mogla zatvoriti i vjerska institucija u kojoj je osuđenik radio.[150]

Početkom 1953. počele su pripreme za donošenje ovog Zakona, a kada je u veljači 1953. u tisku objavljen nacrt navedenog Zakona, mediji su odmah pokrenuli stvaranje ozračja da zakon

[149] Isto, str. 53. – 55.
[150] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 299.

pozdravljaju i podržavaju predstavnici svih vjerskih zajednica. No, pošto takve podrške nije bilo od strane Katoličke crkve, isticane su podrške od strane udruženja katoličkih svećenika. Iako su neke vjerske zajednice davale podršku nacrtu Zakona, ipak je i u njima prevladavalo mišljenje da s donošenjem Zakona ne bi trebalo žuriti, te ga treba podvrći stručnoj studiji u kojoj bi sudjelovali predstavnici vjerskih zajednica.

Prigodom predočavanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica u jugoslavenskoj Skupštini 22. svibnja 1953., potpredsjednik Savezne vlade i ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Ranković je u svom govoru napao Katoličku crkvu, odnosno Svetu Stolicu. Naglasio je da jedino Katolička crkva ne prihvaća Zakon, a Svetu Stolicu je optužio za miješanje u unutrašnje stvari Jugoslavije. Na kraju je istaknuo kako su temeljna načela Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica: sloboda savjesti, sloboda vjeroispovijesti i odvojenost crkve od države. Zakon je usvojen na sjednici Narodne skupštine FNRJ 22. svibnja 1953., a iako nije donio nekih posebnih novina u pravima vjerskih zajednica, ipak je regulirao neke pravne nejasnoće koje su se do tad nalazile u raznim zakonima, te se napokon pravna regulativa u vezi vjerskih zajednica našla u jednom posebnom zakonu. Koliko god je Zakon naizgled jamčio vjerske slobode, u praksi to često nije bio slučaj, već je sve ovisilo o trenutnim odnosima pojedine vjerske zajednice s državom, što je u slučaju Katoličke crkve najčešće predstavljalo teškoće.[151]

Potkraj 50-ih činilo se da je prošlo vrijeme progona svećenika. Smanjivao se njihov broj u zatvorima, prestali su napadi na biskupe i svećenike, popustio je i pritisak da se učlane u Staleško društvo svećenika, a smanjio se i broj napada u novinama. No, ipak su se vlasti pobrinule da organiziraju još nekoliko procesa protiv svećenstva.[152] Ipak, u razdoblju do 1960. godine, u odnosima između Katoličke crkve i jugoslavenske vlade nije bilo ni značajnijih sukoba ni konkretnijih poticaja za sređivanje odnosa. Tu i tamo pojavile su se poneke optužbe predstavnika vlasti na račun Svete Stolice, što nije predstavljalo nikakvu novost.

Kod jugoslavenskih vlasti bilo je prilično rašireno uvjerenje da se po pitanju sređivanja odnosa s Katoličkom crkvom ništa ne može riješiti dok je kardinal Stepinac na njenom čelu u Jugoslaviji. Jugoslavenska vlada i dalje je, iako neuspješno, forsirala djelovanje staleških svećeničkih udruženja, s ciljem razbijanja crkvenog jedinstva. No, rad tih udruženja iz godine u godinu je bio sve slabiji.

Zbog nemogućnosti normalnog djelovanja zatočenog kardinala Stepinca, na njegov prijedlog papa Pio XII. imenovao je 22. srpnja 1954. godine dr. Franju Šepera naslovnim

[151] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 122. – 124.
[152] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 122.

nadbiskupom Filipopolskim i supomoćnikom danim zagrebačkoj stolici, sa svim pravima redovitog biskupa. Biskupsko ređenje primio je 21. rujna 1954. godine. Odlukom kardinalskog Zbora vijećnika, od 24. ožujka 1958. godine, odlučeno je da u slučaju ispražnjene biskupske stolice, upravu Zagrebačke nadbiskupije u svojstvu apostolskog upravitelja preuzme, dok Sveta Stolica drukčije ne riješi, novi nadbiskup supomoćnik, koji je do tada upravljao Zagrebačkom nadbiskupijom prema sugestijama i u sporazumu s ordinarijem kardinalom Stepincem, tj. dr. Franjo Šeper.[153]

Godine 1958. hrvatski i slovenski biskupi su prvi put nakon Drugog svjetskog rata smjeli posjetiti papu. No, unatoč znacima smirivanja odnosa, određeni incidenti su se i dalje nastavljali. Država je također sve činila da bi smanjila broj sjemeništaraca, pa ih je tako u Hrvatskoj početkom 50-ih bilo oko 2 600, a sredinom 50-ih oko 1 200, da bi se krajem 50-ih taj broj povećao na više od 1 500.[154]

Krajem 1958. godine donesen je i Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, kojim je Katoličkoj crkvi oduzet veći dio od ono malo imovine što joj je ostalo nakon provedbe agrarne reforme, te zakona o konfiskaciji i eksproprijaciji. To nije bio dobar znak za eventualno poboljšanje crkveno-državnih odnosa, iako je poslije kod same provedbe nacionalizacije, bilo izvjesnih popuštanja od strane države, da bi se pokazala dobra volja za sređivanjem međusobnih odnosa.[155]

[153] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 58. – 60.
[154] Z. Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, str. 300. – 303.
[155] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 60.

11. BOLEST I SMRT KARDINALA STEPINCA

Vrijeme od 5. prosinca 1951. godine, pa do svoje smrti, nadbiskup, a od 1953. i kardinal Stepinac je proveo u župnom dvoru u Krašiću.[156] Kardinal Stepinac, prema iskazu njegova osobnog liječnika dr. Branislava Bogičevića, izdanom 22. svibnja 1958., kao dijete nije nikada bolovao. Kao mlad svećenik također se podvrgao detaljnom liječničkom pregledu, gdje je proglašen duševno i tjelesno potpuno zdravim.[157]

Stepinac se 17. kolovoza 1938. godine podvrgnuo operaciji slijepog crijeva, a kad je 1951. godine stigao iz Lepoglave u Krašić, opazilo se na njemu da je upadljivo blijed. Njegovo zdravlje u Krašiću je bilo sve slabije, te je postajao sve mršaviji. U listopadu 1952. se počeo osjećati loše, te mu je ubrzo na lijevoj nozi ustanovljena tromboza. Kad se ustanovilo da se krv u cijeloj lijevoj nozi zgrušala u žili, operiran je 14. prosinca 1952. u župnom stanu u Krašiću. U drugoj polovici travnja 1953. na kardinalovu licu pojavile su se crveno-ljubičaste mrlje. Nakon stručnog pregleda ustanovljeno je da je u pitanju bolest latinskog naziva „morbus vasquez-osler“, tj. bolest nazvana i policitemija rubra vera. Manifestira se crvenilom lica, povećanjem svih triju krvnih zrnaca, povećanom gustoćom krvi koja vodi prema trombozi i povećanjem slezene.[158]

Liječnici su mu predložili liječenje u Švicarskoj, a kardinal na to nije mogao pristati jer nije imao jamstva da će se moći vratiti u domovinu. Tako su u Zagreb stigli američki liječnici, koji 26. srpnja 1953. dolaze u pratnji dr. Branislava Bogičevića u Krašić. To su bili specijalisti dr. John Lawrence iz Kalifornije i dr. Francis Ruzich iz Chicaga. Dali su kardinalu donesenu injekciju, nakon koje se počeo osjećati bolje.

Na dan 27. veljače 1957. primio je kardinal drugi put injekciju radioaktivnog fosfora od dr. Hauptmana, a poslao ju je dr. Lawrence iz Amerike. Bio je kardinal svjestan teškog stanja, osjećao je bol u desnoj nozi, a nakon smrti mu je ustanovljeno da je u mokraćnom mjehuru također imao veliki kamen. U svibnju 1958. pojavila se tromboza i na desnoj nozi, te je kardinal Stepinac bio sve lošijeg zdravlja.[159]

U javnosti je dugo vremena vođena polemika zbog sumnje da je nadbiskup Stepinac sustavno trovan za vrijeme svog boravka u zatvoru u Lepoglavi.[160] Postoji mogućnost da su ga zračili iz susjedne ćelije. Takvo zračenje razara koštanu srž i dovodi do teškog oboljenja,

[156] Vinko Nikolić, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, Knjiga druga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 9.
[157] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 787.
[158] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 211. – 212.
[159] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 236.
[160] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 63.

policitemije. Osim toga, policitemija je nasljedna bolest, a nitko od obitelji Stepinac po ocu i majci, od nje nije nikada bolovao.[161]

Čak i kada je bio teško bolestan i kada je bilo sve izvjesnije kako neće još dugo živjeti, kardinala Stepinca državne vlasti nisu prestajale maltretirati. Tako je 3. prosinca 1959. u župni dvor u Krašiću stiglo pismo kojim se kardinal poziva, da 5. prosinca u zgradi narodne milicije u Krašiću nastupi kao svjedok u suđenju profesorima i bogoslovima Visoke bogoslovne škole u Đakovu. Poziv je stigao od Okružnog suda u Osijeku s povratnicom.[162] Naime, radilo se o suđenju u kojemu je prvooptuženi bio duhovnik đakovačke bogoslovije Ćiril Kos kod kojega su pronađena pisma kardinala Stepinca, a UDB-a je na osnovu toga planirala kardinala pozvati u Osijek kako bi svjedočio.[163]

Kardinal nije imao namjeru ići u miliciju, već je napisao oštro pismo koje je krašićki župnik Josip Vraneković odnio u miliciju. U pismu kardinal Stepinac ističe kako stoji iza svih pisama koje je napisao i do kojih je UDB-a došla, te da se neće odazvati pozivu na svjedočenje jer je on sam nepravedno završio u zatočeništvu, da je obolio i da se nije sposoban odazvati pozivu. Na kraju je dodao da će ukoliko bude prisilno ispitivan uskratiti svaki odgovor, te da odbija bilo kakvu odgovornost ako zbog ispitivanja izbije skandal u svjetskom tisku.

Nakon što je pismo dostavljeno miliciji, Stepinca je došao pozvati na svjedočenje zamjenik komandira milicije, a zatim i jedan sudac u pratnji liječnika. Kardinal je odbio pregled liječnika i odbio je odgovarati na pitanja suca. Kada je sudac rekao da će to onda ući u zapisnik, Stepinac je potpisao svoju izjavu kako ne želi odgovarati na pitanja.[164]

U srijedu 10. veljače 1960., ležao je bolesni kardinal na povisokom uzglavlju i neprestano gledao Gospinu sliku nad krevetom. Kada su mu htjeli dati injekciju, odbio je, te zatražio primanje sakramenata. Došla je tada bila i kardinalova sestra Josipa, udana Mrzljak, te su svi klečali i molili.[165] Oko 14 sati bivalo mu je sve teže disati, te je zatražio da mu daju njegovu svijeću koju je dao blagosloviti tjedan ranije govoreći kako će mu uskoro trebati. U 14 sati i 15 minuta je izdahnuo sa svijećom u ruci, a njegove posljednje riječi su bile: „Fiat voluntas Tua“, tj. „Budi volja Tvoja.“[166]

Vijest o smrti kardinala Stepinca proširila se munjevitom brzinom cijelim svijetom. Već nakon nekoliko sati svi su strani večernji listovi i radio stanice donijeli svoje prve komentare.

[161] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 214.
[162] A. Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 826.
[163] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 220.
[164] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 195. – 196.
[165] M. Landercy, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 251. – 253.
[166] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 225.

Samo je komunistička Jugoslavija grobno šutjela. Na kraju emisije Vijesti u 10 sati navečer 10. veljače, Radio Beograd objavio je „smrt doktora Alojzija Stepinca“ u svega 15 riječi.[167]

Apostolski administrator dr. Franjo Šeper, tražio je od vlasti da se tijelo pokojnog kardinala doveze u Zagreb i pokopa u kripti zagrebačke katedrale gdje su pokopani i kardinalovi predšasnici, no vlast je to odbila. Nakon toga je odlučeno da kardinal bude pokopan u Krašiću u župnoj crkvi u svetištu pred oltarom. Po naredbi vlasti stigla je odredba da se mrtvo tijelo odveze u Zagreb na obdukciju. U institutu za sudsku medicinu na Šalati obdukcija je obavljena i tijelo je balzamirano. Nakon toga je tijelo vraćeno u Krašić[168]

Međutim, došlo je do naglog preokreta u vezi pokopa kardinala Stepinca. Predsjednik Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske Stjepan Iveković, priopćio je nadbiskupu Franji Šeperu odluku, kako se pokop kardinala Stepinca može izvršiti i u zagrebačkoj katedrali. Tako je na kraju 13. veljače 1960. kardinal Stepinac pokopan u zagrebačkoj prvostolnici.[169] Mrtvo kardinalovo tijelo je položeno pokraj lijesa biskupa Maksimilijana Vrhovca, a u istoj kripti su pokopani još biskup Aleksandar Alagović, Eugen Kvaternik, Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan i Ivan Antun Zrinski.[170]

Nakon smrti pape Pija XII. koji je umro u listopadu 1958., te nakon smrti kardinala Alojzija Stepinca 10. veljače 1960. godine, predstavnici državne vlasti željeli su dokazati da su oni bili glavni krivci za loše crkveno-državne odnose, te su odmah u javnost puštene najave da vlada želi poboljšanje odnosa s Katoličkom crkvom. Također se nastojalo prikazati kardinalova nasljednika nadbiskupa Franju Šepera kao osobu skloniju razgovoru s državnim vlastima, iako on to ničim nije pokazao, već je naprotiv, bio sličnih svjetonazora kao kardinal Stepinac, te je sve vrijeme izbjegavao razgovore s predstavnicima vlasti, ako za to nije bilo posebnih razloga.[171]

[167] V. Nikolić, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, Knjiga druga*, str. 45.
[168] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 226. – 227.
[169] M. Akmadža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, str. 209. – 210.
[170] V. Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac*, str. 229.
[171] M. Akmadža, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, str. 60.

12. ZAKLJUČAK

Na samom kraju, na osnovu svega što je napisano u ovom radu, jasno je kako su odnosi između Katoličke crkve i državne vlasti u Jugoslaviji između 1945. i 1960. godine bili izuzetno napeti i složeni. Jednostavno su bile prevelike razlike u stavovima i ideologiji između ove dvije institucije, a taj antagonizam ima duboke korjene koji sežu i u vremena prije ovoga o kojemu je konkretno riječ ovdje.

Izuzetno važnu ulogu u ovim odnosima je imao nadbiskup Alojzije Stepinac. Mali dječak iz sela nedaleko od Zagreba, koji se prometnuo u jednu od najpoznatijih ličnosti toga vremena, ne samo u Hrvatskoj i Jugoslaviji, već i u svijetu, tako da spomen njegova imena i dan danas budi neke stare duhove i podiže prašinu. Za jedne će on biti uvijek teški zločinac, a za druge nepokolebljivi pravednik, vjerski i moralni uzor. Katolička crkva na čelu sa nadbiskupom Stepincem je bila praktički jedina oporba vladajućoj Komunističkoj partiji, a to komunisti nisu mogli trpjeti, pa su stoga krenuli u obračun sa samim nadbiskupom, a i sa cijelom Crkvom. To su radili provođenjem raznih protucrkvenih mjera, kao što su: oduzimanje crkvene imovine, zatvaranje i ubojstva svećenika, zabrana katoličkog tiska, ukidanje vjeronauka u školama, osnivanje staleških udruženja svećenika i sl., a najekstremniji pokušaj rušenja Katoličke crkve u Hrvatskoj, a samim time i u Jugoslaviji, komunističke vlasti su izvele onda kada su prema svemu sudeći nepravedno uhitile i osudile nadbiskupa Stepinca. Međutim, samo su sebi tim činom učinile protuuslugu. Crkva je time postala još jača i homogenija, a državna vlast nepopularnija, posebice u hrvatskom narodu.

Suđenje nadbiskupu Stepincu bilo je samo ogledalo stvarnih odnosa između Katoličke crkve i komunističke vlasti. Ono je reflektiralo nemilosrdne progone i pokušaje zatiranja svega što je vjersko, a pogotovo katoličko, od strane vlasti, kroz dugi niz godina. Iako će se nakon smrti nadbiskupa i kardinala Stepinca, crkveno-državni odnosi početi poboljšavati, do vjerskih sloboda u punom smislu te riječi će doći kako za Katoličku crkvu, tako i za druge vjerske institucije, tek nakon raspada Jugoslavije početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća. A što se tiče lika i djela nadbiskupa Stepinca, ostaje svakome da na svojoj individualnoj razini procjeni o kakvom se čovjeku radilo, jer jednog jedinstvenog mišljenja oko kojega bi se svaki čovjek složio nikad neće biti ma koliko se o njemu istraživalo i pisalo.

13. POPIS PRILOGA

Prilog 1: http://hr.wikipedia.org/wiki/Bla%C5%BEeni_Alojzije_Stepinac

Prilog 2: http://www.cbv.ns.ca/dictator/Tito.html

Prilog 3: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Vladimir_Bakaric.jpg

Prilog 4: Lav Znidarčić, *Alojzije Stepinac – O stotoj godišnjici rođenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 83.

Prilog 5: Lav Znidarčić, *Alojzije Stepinac – O stotoj godišnjici rođenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 80.

Prilog 6: Vladimir Horvat, *Kardinal Alojzije Stepinac - Mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb – Samobor – Krašić, 2008., str. 215.

14. LITERATURA

1. Akmadža, Miroslav, *Crkva i država, Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji, Svezak I. 1945.-1952.*, Društvo za povijesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb, Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Zagreb, 2008.
2. Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. – 1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2004.
3. Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine – Primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Društvo za povijesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb, 2003.
4. Alexander, Stella, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, TZG P. Golia d.o.o., Zagreb, 1990.
5. *Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački, propovijedi, govori, poruke (1934. – 1940.)*, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb, 2000.
6. *Alojzije kardinal Stepinac, nadbiskup zagrebački, propovijedi, govori, poruke (1941 – 1946.)*, AGM, Zagreb, 1996.
7. Batelja, Juraj, *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi, Knjiga 1*, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb, 2010.
8. Batelja, Juraj, *Alojzije Viktor Stepinac – Pisma iz sužanjstva*, Postulatura sluge Božjega Alojzija Stepinca, Zagreb, 1998.
9. Benigar, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Ziral, Rim, 1974.
10. Cvitković, Ivan, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Oslobođenje, Sarajevo, 1986.
11. Horvat, Vladimir, *Kardinal Alojzije Stepinac - Mučenik za ljudska prava*, Meridijani, Zagreb – Samobor – Krašić, 2008.
12. Hrnčević, Josip, *Svjedočanstva*, Globus, Zagreb, 1986.
13. Krišto, Jure, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945. – 1990.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997.
14. Landercy, Mathilde, *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci, 1989.
15. Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2003.
16. Nikolić, Vinko, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, Knjiga prva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

17. Nikolić, Vinko, *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata, Knjiga druga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
18. Novak, Viktor, *Magnum crimen, Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj,* Zagreb, 1948.
19. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
20. Stanojević, Branimir, *Alojzije Stepinac zločinac ili svetac*, Nova knjiga, Beograd, 1985.
21. Znidarčić, Lav, *Alojzije Stepinac – O stotoj godišnjici rođenja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.